

देव
सि
का

સિદ્ધાંતમહોદધિ પૂ. આચાર્યદેવશ્રી વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરેભ્યો નમઃ

“ દિવ્ય દર્શન ”

સાપ્તાહિક વર્ષ ૧૧ માંથી ઉદ્ધત

મહાસતી દેવસિકા

—: પ્રવચનકાર :—

સિદ્ધાંતમહોદધિ આચાર્યદેવ શ્રી વિજયપ્રેમસૂરીશ્વરજી

મહારાજ સાહેબના વિદ્વાન શિષ્યરત્ન પ્રભાવક પ્રવચનકાર

આચાર્યદેવ શ્રી વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પ્રકાશક :-
દિવ્યદર્શન કાર્યાલય
કાળુશીની પોળ, કાલુપુર,
અમદાવાદ ૧.

કિંમત ૧ રૂપિયા
પ્રથમ આવૃત્તિ :
વિ. સં. ૨૦૨૬

—: સંપાદક :—

પૂ. મુનિરાજશ્રી પદ્મસેનવિજયજી મહારાજ

: પ્રાપ્તિસ્થાન :
દિવ્યદર્શન કાર્યાલય
કાળુશીની પોળ,
અમદાવાદ.

દિવ્યદર્શન શાસ્ત્ર સંગ્રહ
પંકુબાઈ જ્ઞાનમંદિર
બેડાવાલી વાસ,
શિવગંજ (રાજસ્થાન)

જેઠાલાલ ચુનીલાલ ધીવાળા
૩૫૫, કાલબાદેવી,
મુંબઈ

: મુદ્રક :
રોયલ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ
કપાસીયા બજાર,
અમદાવાદ.

મહાસતી દેવસિકા

પુષ્પમાલા-ઉપદેશમાળા નામના શાસ્ત્રમાં મહાસતી દેવસિકાનું નાનું કથાનક આવે છે. એ એક શ્રેષ્ઠિ-પુત્રની પત્ની છે, અને એનો પતિ એકવાર પરદેશ જવાની તૈયારી કરે છે.

ત્યારે દેવસિકા કહે છે, 'હું તમારી સાથે આવીશ.'

પતિ કહે છે, 'ના અવાય, વેપાર અર્થે અમે જઈએ એમાં તમે સાથે હો તો અમારે પગ-બંધણી થાય.'

દેવસિકા કહે છે, 'પણ તમે પુરૂષો, તમારો વિશ્વાસ શો કે એકલા ગયા કોઈ સ્ત્રીમાં નહિ રૂસો ?'

એ વખતે પતિ ત્યાં અંજલિમાં પાણી લઈ કહે છે, '-લો આ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે બહાર કોઈ સ્ત્રીમાં મોહી ન જઈ. પણ હવે હું તમને પૂછું કે તમારો સ્ત્રી જાતનો શો ભરોસો કે બીજામાં ન મોહી જાયો ?'

બસ, એજ વખતે દેવસિકાએ પોતાની કૂલની માળા આપીને કહ્યું, 'હવે પહેરી લો એ હંમેશા તાજું રહેશે. જે દિ' એ કરમાઈ દેખાય એ દિ' જાણ્યો કે મારું શીલ કરમાઈ ગયું. બસ ?'

પતિ ચકિત થઈ જાય છે ! કૂલની માળા અને બીજે દિ' કરમાય નહિ ? પણ સતીની સાત્ત્વિક વાણી અને સાત્ત્વિક મુદ્રા

આગળ પૂછવા હિંમત નથી કરી શકતો કે 'આ કેમ બને ? માળા તો સાંજે કરમાઈ જાય.' બસ, ચુપચાપ માળા પહેરી

લીધી-પરદેશ ઉપડ્યો, સમુદ્રની મુસાફરીમાં રોજ જુએ છે કે માળા તાણને તાણ જ રહે છે !

આને એક Will Force સંકલ્પ-શક્તિ કહી શકાય. 'કલ્યાણમદિર' સ્તોત્રમાં આવે છે ને કે,-

‘પાનીયમપ્યમૃતમિત્નુ ચિંત્યમાનંય
કિં નામ નૌ વિષવિકારમપાકરોતિ?’

પરમાત્મધ્યાનથી પરમાત્મા કેમ બનાય ? :-

અર્થાત્, પાણી પણ ‘આ અમૃત છે’ ‘આ અમૃત છે’.... એવું વારંવાર ચિંતન થાય, તો શું ઝેરની અસર નાબુદ નથી કરતું ? તાત્પર્ય, કરે જ છે. આ કથન કહીને કવિ કહે છે, ‘હે જિનેન્દ્રદેવ ! આ રીતે બુદ્ધિમાન માણસ જો પોતાના આત્માને તારાથી અલિપ્તભાવે ધ્યાવે છે, તો તે તારા જેવા પ્રભાવવાળો બને છે. અલેદભાવે એટલે ‘મારો આત્મા જિન પરમાત્મા છે, વીતરાગ છે, અરિહંત છે, એવું ધ્યાન. આમાં એવું બળ છે કે એ આત્માને પરમાત્મા બનાવી દે. એમાં કંઈ અનીન્દ્રિયપ્રક્રિયા કામ કરી રહી હોય છે તે આપણે ચોક્કસ ન કહી શકીએ, પરંતુ અનુમાન થાય છે કે પોતાના આત્માને વીતરાગ રૂપે સચોટ ચિંતવવાથી રાગાદિ દોષો સાથે આત્માનાં સંબંધ દીલા પડી જાય. ધ્યાનના પ્રારંભમાં ‘હું વીતરાગ’ એવો મક્કમ નિર્ધાર રાગાદિભયતા પ્રત્યે એક જબરદસ્ત નફરત, અરૂચિ, તિરસ્કાર બિભે કરે છે. ‘શું હું રાગી ? શું રાગાદિભય મારું જીવન ? મારું સ્વરૂપ ? ના, ના, ના, એ વળી લાડુતી, પરરૂપ સાથે મારે શી લેવાદેવા ? જેવા મારા પ્રભુ, તેવો હું. હું પણ

અછેદ, અલેદ, નિર્વિકાર, નિષ્કલંક, શુદ્ધબુદ્ધ વીતરાગ.' બસ આ રીતે રાગાદિ પ્રત્યે નફરત અને વીતરાગતા પર ભારે ઝેર સાથે શરૂઆત થાય છે. પછી એ ભાવનાનો ફેાસ વેગળ શક્તિ જેમ જેમ વધતી જાય તેમ તેમ વીતરાગતાનું સંવેદન વધતું જવાનું, અને રાગાદિ પોતાના હોવાની વાત મગજમાંથી હંયામાંથી તદ્દન નીકળી જવાની. એ એટલે સુધી કે આત્માના પરિણામમાંથી રાગાદિના બંધન, રાગાદિની અસર ખતમ થતી જવાની. જેમ જેમ વીતરાગભાવની તન્મયતા વધશે તેમ તેમ રાગાદિનાં સંબંધ શિથિલ, તદ્દન શિથિલ બની જશે. એમાં પછી વીતરાગભાવનું ધ્યાન કરવાનું લક્ષ પણ મટી જઈ એનો ચ રાગ નહિ રહેતાં સ્થિતિ જ તેવી આવીને ઊભી રહેવાની. આ એકાકારતામાં સંપૂર્ણ અનાસક્તભાવ, ક્ષપકશ્રેણિ, અને મોહનો સર્વથા વિધ્વંસ થઈ વીતરાગ દશા પ્રગટ થાય, આત્મા-પરમાત્મા બને એમાં નવાઈ નથી.

અમૃતભાવનાએ પાણી અમૃત કેમ બને ? :-

એમ પાણીમાં અમૃતની ભાવના કરતાં એ અમૃતનું કાર્ય કરે ત્યાં વિશુદ્ધ ભાવનાનું બળ, સંભવ છે; એવા પ્રકારનો લાભાંતરાય કર્મનો ક્ષયોપશમ અને બીજું કોઈ પુણ્ય બિંબ કરતું હોય કે જેથી આ પાણી પણ અદ્ભુત કાર્યજનક સામગ્રી રૂપ બની જાય.

સતીની પુષ્પમાળા કેમ રોજ તાજ ? :-

એમ અહીં પણ સતીત્વનો અને દિલની શીલશ્રદ્ધામય વિશુદ્ધ ભાવનાના પ્રભાવનો સંભવ છે, એવા પ્રકારના લાભાંતરાય

ક્ષયોપશમને અને એવા કોઈ વિશિષ્ટ પુણ્યને ઊભો કરતો હોય, જેથી કૂલની માળા કરમાતી અટકે. પુણ્ય-પાપ દૂર રહીને જ કામ કરે છે, એ દેખાય છે. પરદેશ ગયેલા માણસનું પાપ ઉદયમાં આવે તો દેશમાં રહેલ ઘર વગેરેને નુકશાન પહોંચે છે. ત્યારે પુણ્ય જાગ્રત હોય ત્યાં સુધી કોઈ આંચ નથી આવતી. કદાચ બાબુના ઘરમાં આગ લાગી હોય છતાં આના ઘરને કોઈ ન થાય.

આડાઅવળા ફાંફા ન મારો :-

માટે કૂલની માળા દિવસો સુધી ન કરમાય એમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. વિશુદ્ધ લાવના, વિશુદ્ધ અધ્યવસાયથી થતા ક્ષયોપશમ અને પુણ્યબંધના મહાન પ્રભાવ પ્રડે છે. એટલે જ જીવનમાં આડા અવળા ફાંફા મારવાને બદલે વિશુદ્ધ અધ્યવસાયો, વિશુદ્ધ લાવનાઓ કરવા જેવી છે, વધારવા જેવી છે.

પરદેશમાં ઘટસ્ફોટ :-

દેવસિકાનો પતિ પરદેશ ગયો, ત્યાં વેપાર કરે છે. એમાં એવું બન્યું, કે ત્યાં ચાર નવા મિત્ર થયેલા તે એક દિવસ આને પૂછે છે, ‘લાઈ આ રોજ ને રોજ સવારે તાજું એવા ને એવા જ કૂલની માળા ક્યાંથી લાવે છે ?’

આણે બિચારે ભોળાલાવે કહી દીધું કે ‘આ તો મારી પત્નીએ દીધેલી એની એજ માળા છે અને એના સતીત્વના પ્રભાવે આ કરમાતી નથી.’

શ્રી અને પવિત્ર ? :-

આ. કથન સારા ભાવમાં લેવું હોત તો લઈને પેલા સતીત્વની અનુમોદના કરત, અને પુણ્ય બાંધત. પરંતુ એમણે તો દુર્બુદ્ધિવશાત ઊંધું પકડ્યું. ખાનગીમાં અરસપરસ બાત કરવા લાગ્યા કે 'જોઈ મોટી સતી ! આ જગતમાં શ્રી જાત અને તે સતી ? અસંભવિત પુરુષને. લટ્ટુ કરનારી ને આંખનાં નખરે નચાવનારી, એ વળી પવિત્ર શાની હોય ? પૈસામાં લલચાનારી શ્રી જાતને સારા પૈસા દેખાડનાર કોઈ નથી મળ્યું' ત્યાં સુધી જ કદાચ પવિત્ર રહે તો રહે....'

બોલ કાઢતાં પહેલાં વિચારો :-

ત્યારે દેવસિકાના પતિનો ખુલાસો ય વિચારણીય છે. બોલવું તે વિચાર કરીને બોલવા જેવું છે. સામે કોણ છે, કેવા આત્મીય છે, કેવા ગુણગ્રાહી છે, કેટલું પચાવી શકે એવા છે, એ બધો વિચાર કરીને બોલ કાઢવા જેવા છે. હોંશ તો દિલમાં આવી જાય, કે 'સારી વાત છે તો લાવ ખીજને કહી દઉં.' પણ અપાત્ર એનો ગેરઉપયોગ કરે છે. સારા ય બોલનો જો ગેર-ઉપયોગ થાય તો નરસાનું તો પૂછવાનું શું ? નરસા એટલે ? ગુસ્સાનાં વચન, મદનાં વચન, માયાનાં બોલ, નિન્દા ચાડીચુગ-લીના શબ્દ, એ બોલવા માટે આ પવિત્ર અને કિંમતી માનવ વાણી શક્તિ નથી, એ ખૂબ સમજી રાખવા જેવું છે. તેમ સાહસના અને વગર વિચારના બોલ પણ ન બોલાય. નહિતર અહીં દેખાશે કે દેવસિકા અને એના પતિના માથે કેવી આક્રમક ઉતરે છે, એ પરથી આક્રમક નોતડું મોકલવાનું થાય. સંયોગ ને પરિણામનો વિચાર ખાસ રાખવો જોઈએ.

જૈનદર્શનનો અનેકાન્તવાદ :-

જુઓ! કેવી હલકી વિચારસરણીમાં ઉતરી જાય છે! પેલાનું કથન કાંઈ એવું નહોતું. એથી તો અનુમોદના થઈ શકત. છતાં અહીં જનશાસનનો અનેકાન્તવાદ આગળ આવે છે. એ કહે છે, વસ્તુ માત્રમાં એક જ જાતનો ધર્મ નથી હોતો, એને જોવાની એકજ દૃષ્ટિ નથી હોતી. જ મણુવારમાં જ મી રહેલાને હવે પકવાન્ન રાગ નથી કરાવતું, ત્યારે એનું એ જ પકવાન્ન રાગ નવા જમવા આવેલાને રાગનું નિમિત્ત બને છે. પ્રભુની પ્રતિમાનું આલંબન લઈ શ્રદ્ધાળુ દર્શન-પૂજન-સ્તવનથી પુણ્ય ઉપાર્જે છે, ત્યારે એજ પ્રતિમાનો આશરો લઈ અશ્રદ્ધાળુ મૂર્તિપૂજનનું ખંડન, મૂર્તિની નિંદા વગેરે આશાતના કરી ઘોર પાપ ઉપાર્જે છે. ખાપના શિખા-મણુના બોલ પર સારો છોકરો ખુશી થાય છે, પણ બીજો ઉદ્વેગ છોકરો એજ બોલના હિસાબે ગુસ્સો કરે છે. આ સ્યાદ્વાદ અનેકાન્તવાદના હિસાબે છે.

અનેકાન્તવાદથી કલેશ રામન:-

એનું લક્ષ રહે તો એકાંગી વિચારણા અને ધોરણ ખાંધી મોહમાં ન પડાય. વસ્તુ જોઈને વિચાર તો આવે છે. લાગણી ઉભરાય છે, પરંતુ એમાં એક પક્ષીય દૃષ્ટિ રાખી મૂઠ કે મૂર્ખ શા માટે થવું? અશાન્ત-વિહ્વળ શું કામ બનવું? અનેકાન્ત દૃષ્ટિથી જોઈએ તો દેખાય કે એકની એકજ વસ્તુ બાબત કે પ્રસંગ બીજા દૃષ્ટિકોણથી સારા તે નરસા અને નરસા તે સારા પણ હોય છે. માટે એકજ બાબત દેખાતા રહી બીજી બાબતના અંધ બંધા રહેવાની જરૂર નથી. અનેકાન્ત

દષ્ટિથી તો રગડા-ઝગડાનાં સ્થાને પણ મનને એવું સુંદર સમાધાન મળે છે કે એમાં આપણે આત્મા શાન્ત, ધીર, ગંભીર ને સહિષ્ણુ બની જાય. સામાની ભૂલને બદલે સારો અંશ બેઠએ તો અશાંતિ ન જિલી થાય.

પેલા મિત્રો હીનભાગી હતા, તે એમને એ સૂઝયું કે 'સી સતી શાની? ચાલો આપણે ત્યાં જઈને એને રમાડી આવીએ.' આમ વિચાર કરીને અટક્યા નહિ. ખાનગી રીતે ચારેય જણા આ દેશમાં આવ્યા, અને દેવસિકાના શહેરમાં જ એક વેશ્યાને ત્યાં ઉતર્યા.

પછી અવસર લઈ ચારેય જણા પહેલાં તપાસ કરવા નીકળ્યા કે દેવસિકાને ત્યાં શી રીતભાત છે. દેવસિકાના મકાને આવી નીચે નોકરને કહે છે 'અમે પરદેશથી આવેલા છીએ. અને ભાઈના ખબરઅંતર કહેવા આવ્યા છીએ તો અમારે દેવસિકાબેનને મળવું છે.

અહીં દેવસિકાએ પતિના ગયા પછી લગભગ માળ પર જ રહેવાનું રાખ્યું હતું. અને ત્યાં કોઈ પણ પુરુષનો પ્રવેશ નહિ એવો એણે પ્રતિબંધ કર્યો હતો. સાસુ અનુકુળ અને સુશીલ હતી એટલે એણે પુત્રવધુની વાત સહર્ષ વધાવી લીધેલી. ઘરના નોકરનો પણ ઉપર દેવસિકાની હાજરીમાં પ્રવેશ નહિ. આ ખાસ જરૂરી છે. દેવસિકા સમજતી હતી કે પતિ હાજર નથી, યુવાની ખીલતી છે એટલે વાસનાની રાજધાની છે, ત્યાં પુરુષનાં દર્શન ખોટાં, કેમકે એ વિકારનું નિમિત્ત છે. પતિની જરૂર હાજરીમાં વિકાર જાગે એ ભૂંડું. એમાં ય ઘરનો નોકર એટલે અવિવેકને વધુ કૂદવાનું મળે. માટે એનું ય દર્શન ન બેઠએ,

શ્રીમંતને ત્યાં ભવાડો :—

શુભમાં એક શેઠિયો મોટી ઉંમરે નવી સ્ત્રી પરણ્યો. પોતે યુવાનીમાં સત્વ ગુમાવી નાખેલું છે અને બાઈ નવી યુવાનીમાં છે. પાછી ઘરમાં શ્રીમંતાઈ અને બહાર ફરવા માટે મોહુમસ્ત નગરી ! પછી શું બાકી રહે ? વાસના બેરહાર ઉછળે છે, પતિથી સંતોષ નથી. તે ઘરમાં રસોઈયો રસોઈ કરે છે. ત્યાં રસોડાના બારણા વચ્ચે ઊભી રહી આગસ મરડતી રસોઈયાને વાતમા લે છે. આ કામની ચેપ્ટા છે. હસતી જાય, ચાળા કરતી જાય. અને રસોઈયાને આકર્ષવા મથતી જાય. શ્રીમંતને ત્યાં કેવો ભવાડો ? પણ આજના વિલાસમાં તો મધ્યમ વર્ગ પણ જાણે શ્રીમંતાઈ માણે છે !

રસોઈઓ હજી એમ સમજે છે કે નવી શેઠાણી સારા પ્રેમાળ લાગે છે. પણ પછી તો એણે અંદર પેસી બારણું કચું બંધ. પેલાને કહે 'ભટ્ટ ઉઠો' એમ કહીને ઇસારે સમજાવ્યો. રસોઈઓ ગલરાઈને કહે 'લાભી સાહેબ ! માફ કરો. શેઠ જાણે તો તો મારી જિંદગીની નોકરી જાય.'

એ કહે છે, 'શાનો ઠાલો ગલરાય ? ક્યે રાજ્ય માફ છે. શેઠનું ત્રહિ. તું જોતો નથી ? ને નથી જો કદાચ કાંઈક બન્યું તો નોકરીમાંથી તને ત મળે એટલું તને હું દઈશ ગલરા મા.' બસ, ફસાઈયો રસોઈયાને. એમાં એક દિવસ શેઠ અચાનક પહેલા આવી ગયા. અને જાણી ગયા. પત્નીને કહે છે. 'આ શું માંડ્યું છે ?'

ત્યારે આ શેઠકું પરખાવે છે. 'તે તમે પરણ્યા ત્યારે જાણતા નહોતા કે હું બુદ્ધો આ કઈ ઉંમરની કન્યાને ઘરમાં

લઈ આવું છું ? બેસો! ગરબડ કરતાં નહિ, એમજ ચાલશે, અને તમે રસોઘ્યાને, ખબરદાર ! એકપણ શબ્દ કહ્યો તો ?' બાણે વાઘણ વિકરી ! શેઠ સમસમી રહ્યા; કહેવાય નહિ. સહેવાય નહિ.

આજના સંસ્કૃતિને હડસેલી મૂકનારા અને અનુચિત વિલાસી પદ્ધતિના કાળમાં આ અગર આવી રીતનાં પાપ ખૂબ વધી ગયાં ! પુરુષો ય ભુખારવા બની ગયા છે; ત્યાં સતીત્વ સાચવવા ઇચ્છતી સ્ત્રીએ અને સુશીલતામાં મક્કમ રહેવા માગતી કન્યાઓએ ખૂબ જ સાવધાન રહેવાનું છે. બહાર શિકારી ઘણા છે અને અંતરમાં સૂતેલા ભોરિંગ ઘણા છે. બંનેના આક્રમણથી બચવા દેવસિકાની ચર્યા ખૂબ જ અનુસરવા જેવી છે.

દેવસિકાનો સંયમ :—

દેવસિકાએ એક બાબુ તો પુરુષનાં દર્શન પણ છોડ્યા હતાં. એ ટલે પુરુષનો પ્રવેશ તો શું, પણ પોતે ય બારીએ જરા મન મોકળું કરવા ડોકાવાની વાત નહિ. બીજી બાબુ એણે દૂધ, દહીં, ઘી વગેરે વિગદો વાપરવાનું લગલગ બંધ રાખ્યું હતું. તેમજ શરીરના શણગાર પણ નહિ. કેમકે વિગદો ધાતુને ઉત્તેજીને વાસનાની ઉત્તેજક બને છે અને શણગાર એ બીજાને તો મોહ જગાડે પણ પોતાને ને પોતાને ય વાસનાવશ કરે છે. માટે તો શાસ્ત્ર કહે છે,

બ્રહ્મચારીને ઝેરૂપ :—

વિભૂષા રત્નોસંગ્ગો પળીય રસમોયણં ।

નરસ્સ ડત્તગવેસિસ્સ વિસ તાલડડ જહા ॥

અર્થાત્ આત્મગવેષી-બ્રહ્મચર્યની ઇચ્છાવાળાને વિભૂષા ટાપટીપ, સ્ત્રીસંસર્ગ, અને દૂધ, દહીં, ઘી વગેરેથી ભર્યાં ભોજન

એ તાલપુટ ઝેરની જેવા છે. યાવત્ સ્નાનને પણ કામનું અંગ માન્યું છે. આ બધી વસ્તુ ઇન્દ્રિયોને મહેકાવે છે. શોભા-વિભૂષા ટાપટીપ કરવાથી પહેલાં તો આપણી જ આંખ નાચવા માંડે છે, ખુશ થાય છે. એ જો ખુશ ન થતી હોય તો તો શણગાર કરીએ જ શાના ? ત્યારે પૂછો,

પ્ર૦-કદાચ આંખ ખુશ થઈ, પણ એમાં બ્રહ્મચર્યને શી રીતે વાંધો આવે ?

ઉ૦-વાંધો એ રીતે આવે કે આમ તો આંખ અને સ્પર્શનેન્દ્રિય જુદી જુદી છે, પરંતુ એ બધીએ બહારનો કચરો લાવી લાવીને એક જ આત્મામાં નાખે છે, એની અસર એના એ જ આત્માને થાય છે. ચક્ષુ એજ આત્માને અસર કરે છે ને બીજી ઇન્દ્રિય પણ એને જ અસર કરે છે. હવે વિભૂષા કરી તે આંખ જોઈ જોઈ નાચે છે એટલે કે આત્મા ખુશ થાય છે, મૂઠ, વિહ્વળ બને છે. એ વિહ્વળતામાં બીજી ઇન્દ્રિયોના જૂના સંસ્કાર જાગતા જાય છે, તેથી અન્ય ઇન્દ્રિયને ઉત્તેજના, ઉશ્કેરાવાનું મળે છે. આ રીતે બ્રહ્મચર્યને વાંધો આવે છે. જેવું વિભૂષાથી, એવું સ્નિગ્ધ ભોજન, ગીત, સુગંધ, વિલાસી વાંચન, વગેરેથી આત્મામાં શિથિલતા વિવહ્વળતા એવી ઊભી થાય છે કે જે કામવાસનાને જાગવાની સગવડ કરી આપે. એ રીતે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં તણાઈ આત્મા ગુલામ બને છે, સત્ત્વ ગુમાવે છે. સત્ત્વહીન અને ગુલામ બનેલો સાત્ત્વિક ધર્મસાધના શું કરી શકે ? સારાંશ, એક પણ વિષયમાં અંધતા ખતરનાક છે.

દેવસિકા ચક્રોર છે, સાવધાન છે, પતિના વિયોગમાં મનથી પણ બ્રહ્મચર્ય પાળવું છે એટલે પુરુષદર્શન, વિગઈ-ભોજન,

વિભૂષા-શણગાર વગેરે તો નહિ, પણ પતિ સાથેની પૂર્વની કીડાતું સ્મરણ પણ કરતી નથી. તેથી મન એટલું બધું સ્વસ્થ રહે છે, શાંત અને શીતળ રહે છે, કે બિરહની કોઈ આગનો તણખો ય એને અડતો નથી. એ તો ધાર્મિક વાંચન પરમાત્મ-સ્મરણ અને ધર્મક્રિયામાં મસ્ત રહે છે. મઝા આવા જીવનમાં ગણાય કે ઉદ્દભટ પ્રવૃત્તિથી રાત અને દિવસ વિહૂવળ રહેવામાં ? વિષયસુખના કાંકાં મારવામાં ? એના લહારા અને ચોરતા કરવામાં ? પણ સાચી મઝા, અનુભવ કયાં વિના, નહિ સમજાય. માટે અનુભવ કરવા માંડો.

દેવસિકાના નૈઋતિક ઇન્દ્રિયર્યનો પ્રભાવ છે કે પરદેશમાં પતિના ગળામાં માળા કરમાતી નથી. એની શ્રદ્ધા ન થવાથી પેલા ચાર જણા એને અપવિત્ર કરવા આંચા છે પરંતુ અહીં તો દર્શનની પણ મનાઈ સાંભળી વિમાસણમાં પડ્યા કે હવે શું કરવું ?

આંચા વેશ્યા પાસે, અને એને કહે છે કે ‘તું અમને દેવસિકાનો ભેટો કરાવી આપે તો તને અમે ખૂબ ધન આપીશું.’ સાની સગી વેશ્યાએ માથે લીધું.

વેશ્યાની કરામત :—

વેશ્યા એટલે પહોંચેલ ખુટ્ટી, ચતુર ને ચકોર; કપટ-કુશળ. સારી રકમ મળે છે એમ જોયું એટલે હામ ભીડી. એ ગઈ કયાંક સાધ્વીજી પાસે, અને જાણે નવી જિજ્ઞાસુ છે એવો ડોળ કરી જૈન ધર્મ જાણવા માટે તત્પરતા બતાવી. સાધ્વીજી મહારાજ શુદ્ધ હૃદયના, તે આના દિલનું કપટ ન સમજી શક્યા, ‘અહો ! આ એક નવો જીવ ધર્મ તરફ ખેંચાય છે ? તો ચાલો આપણે એને સહાયક થાઓ, એનું કલ્યાણ થશે. એવી એકાંત ઉપકારબુદ્ધિથી એમણે એને ધર્મ સમજાવવા માંડ્યો.

દંભ-માયા એ કોધાદિ કરતાં ભયંકર :—

કપટ આમેય દુર્જેય હોય છે, તો ધર્મ જ કપટનું પૂછવાનું શું ? હજી સામાનો કે.ધ સમજાય, કેમકે એમાં એની મુળમુદ્રા, આંખ, બોલ વગેરે ઉચ બન્યા દેખાય છે. એમ અભિમાન પણ એના શબ્દ પરથી સમજી શકાય. તો સામાની ચેષ્ટા કે વાણી પરથી લોભ પણ સમજાય એવો હોય છે. પરંતુ સામાનાં દિલની માયા, દંભ કપટને સમજવા મુશ્કેલ છે. કેમકે એમાં બાહ્ય વ્યવહાર, બોલ, ચાલ, ઉલટા યાને અંદરના દિલથી તદ્દન જુદા હોય છે, એ ન હોય તો દંભ શાનો.

ત્યારે શાસ્ત્ર દંભદોષને મહાભયંકર બતાવે છે, સંસારની જડ કહે છે. આનું કારણ એ છે કે હજી બીજા કષાય બહાર દેખાય એટલે કોઈકે શિખામણ આપનાર મળી આવે. જ્યારે આમાં એ નહિ. અથવા ગુસ્સો કે રોફ કયો ત્યાં સામેથી સવાયો ગુસ્સો કે રોફ આવ્યે દબાઈ જવું પડે. એમ અભિમાનમાં ને લોભમાં. પરંતુ માયાની તો સામાને બહાર જ નથી પડતી તેથી શિખામણ કે સામી સવાયી માયા ઠોકવાનું ન પણ બને. અને માયામાં પોતાનું ચલણ ચાલતું દેખાય એટલે અધિકાધિક માયા સ્ફુરે. જીવ જિંદગીના છેડા સુધી ભાગ્યે જ કપટવૃત્તિમાંથી બહાર નીકળી શકે એ તો કોઈ પ્રબળ ધક્કો લાગી જાય, કે સચોટ અંતઃપ્રકાશ ખૂલી જાય, તો માયા વોસિરાવે એ જુદી વાત. બાકી છેલ્લા શ્વાસ સુધી માયાની રમત છૂટતી નથી. અને ભવાંતરે પછી ભવ પણ એવા હલકા અને કપટ-કુશળ, તે દીર્ઘકાળ દુર્ગતિઓમાં ભટકાવે એવા મળે છે. આર્ય લક્ષમણા સાધ્વી ગુરુ આગળ દોષની આલોચના કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યાં માયા રમી, તો લગભગ ૮૦૦ કોડાકોડી સાગરોપમોના, ૪૦-૪૦ ઉત્સર્પિણી-

અવસર્પિણીના જંગી કાળ સુધી લટકવાનું આવ્યું ! રુદ્રમી સાધવી એવી માયાથી એક લાખ લવ સંસારમાં લટકી ?

આમ એક લવની માયાથી કાંઈ એટલા બધા લવોનાં કર્મ નથી બંધાઈ ગયા, પરંતુ અહીંની માયા એ આગળ આગળ નવ નવા લવોમાં પાપ ઊભાં થાય એવી આત્મદશા કરી મૂકે છે. પછી ત્યાં અહીંનો ધર્મ આગળ ન ચાલે એમ પણ બને છે; એથી બચાવનું સાધન જ નથી રહેતું.

વેશ્યા દેવસિકાને ત્યાં :—

એટલે, માયા લયંકર દોષ છે, અને ધર્મદંભ તો વળી મહાલયંકર છે. વેશ્યાના દંભને નહિ સમજી શકવાથી સાધવીજીએ શુદ્ધ ઉપકારબુદ્ધિથી એને ધર્મ સમજાવવા માંડ્યો. વેશ્યા માહિતગાર થઈ ગઈ, એટલે પછી બનાવટી શ્રાવિકા બની ઉપડી દેવસિકા પાસે. આ પુરુષ નથી સ્ત્રી છે એટલે જ ધર્મની બેતરીકે દેવસિકાને મળવાનું બની આવ્યું. બસ ! પછી તો દેવસિકાને મીઠી મીઠી ધર્મની વાતો કરવા માંડી. માંડી માંડી ધર્મના સવાલ પણ પૂછતી જાય.

‘ હે દેવસિકા બેન ! ત્યારે સામાયિકમાં કેાઈ પાપ તો કરવું નથી, પછી દુલ્હનું તિવિહેણું પરચકખાણ કેમ ? તિવિહનું તિવેહેણું કેમ નહિ ? ’

‘ હે દેવસિકા બેન ! ત્યારે જિનપૂજમાં પુણ્ય ચઢાવીએ તેમાં હિંસા લાગે કે નહિ ? ’

આવી આવી જિજ્ઞાસાઓ પૂછવા માંડી. દેવસિકા બિચારી શુદ્ધ દિલની તે આમાં ધર્મરુચિ જોઈ રહી છે, એટલે પ્રેમથી

વાતો કરે છે. એમાં આ બનાવટી શ્રાવિકાનો આવરો બવરો ચાલુ થઈ ગયો; અને બંનેનો પ્રેમ વધવા માંડ્યો.

એક વખતનો પ્રસંગ એવો બન્યો કે આ વેશ્યાએ ઘરેથી ઘૂમ મરચાં નાંખેલું રાંધેલું માંસ લાવી દેવસિકાના મકાનની સામે ઓટલા પર એક ફૂતરીને ખાવા મૂક્યું. પછી આવી દેવસિકા પાસે, અને વાતે વળગી. થોડીવાર પછી ખારીએ ડોકિયું કરી દેવસિકાને બોલાવી કહે છે,

‘બુઓ બુઓ દેવસિકા બેન ! પેલી ફૂતરી રડી રહી છે,’ અસલ તો ફૂતરીને તીખાઆગ મરચાં ખાવાથી લાય ઊઠેલી, તે આંખ-માંથી પાણી નીકળી જતું હતું. પણ આ શાણી થઈને પૂછે છે,

‘ બોલો, બણો છો આ કેમ રડે છે ? ’

દેવસિકા કહે છે. ‘ ના, કેમ રડે છે ? ’

‘ તમને શું કહું ? એ મારી બેન હતી તે ફૂતરી થઈ છે, અને મને જોઈને એને બતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું લાગે છે, તેથી રડી રહી છે.’

‘ ફૂતરી થવાનું કારણ કાંઈ ? ’

‘ કારણ વળી બીબું શું ? એ બહુ ચીકણી હતી, આ પુરૂષની સાથે બોલાય નહિ, ને તેની સાથે બોલાય નહિ; આમ મોજ ન કરાય, ને તેમ ન કરાય. તો સોસાઈ સોસાઈને મરી. હવે ફૂતરી થઈને મારા આનંદ-વિલાસ જોઈને રડી રહી છે કે ‘ હાય ! મેં ગુમાવ્યું.’

દેવસિકા કહે છે, ‘ આ તું શું બોલે છે ? ’

પેલી કહે છે. ‘ ખરી વાત કહું છું. તમને કદાચ મારું નહિ રુચે, પણ એ તો જોવો અહીં સ્વભાવ હોય તેવો લવાંતરે

મળે. અહીં મોજનો હોય તો મોજનો, અને સોસાવાનો હોય તો સોસાવાનો.’

દેવસિકા વિચારમાં પડી ગઈ કે આ આટલા દિવસ ધર્મનું ગાનારી આજે કેમ આવું તદ્દન વિચરીત બોલે છે? એની દલીલમાં તો કાંઈ માલ જ નહોતો, કેમકે અસંયમ, છાકટાવેડા, વિલાસ વગેરેના ત્યાગ કરવા એ કાંઈ સોસાવાનું ન કહેવાય; કેમકે એ તો સ્વેચ્છાએ છોડ્યા છે, અને તેથી તો સાચી સ્વસ્થતાનો અનુભવ થાય છે, શાન્તિ મળે છે, ખરી મસ્તી અનુભવાય છે. ત્યાં સોસાવાનું શાનું કહેવાય?

ખીજી વાત એ છે કે ‘અહીં સોસાવાથી લવાંતરે સોસાવાનું ને અહીંની મોજવિલાસથી પરલવે મોજ વિલાસ, એ કોઈ ન્યાય છે? તો તો પછી ચોરી, લૂંટફાટ, ખૂન, બદમાશી વગેરે કરનારા મોજ માણે છે, માટે શું એને પરલવે સુખ મોજ મળવાની? અને એ પાપો છોડનાર શું લવાંતરે દુઃખી થવાના? તદ્દન વાહિયાત વાત છે. ન્યાય બહારની વાત છે. ન્યાય તો એ છે કે જેવું કરે તેવું પામે.

દેવસિકાને આ બધું કહેવાનું મન થઈ જાય છે. પરંતુ કોની આગળ કહેવાનું? જે ધરાદાપૂર્વક ઊંધે રસ્તે લઈ જઈ રહી છે, એ શું માને? પાછી પોતાની જાત પ્રકાશી રહી છે કે ‘મારી મોજ દેખી કૂતરી રડી રહી છે.’ આ એના બોલ સૂચવે છે કે આ બાઈ વિલાસી લાગે છે. ગમે તે કારણે આજ સુધી એણે માત્ર ધર્મની વાતો કરી, પરંતુ આજના બોલ એનું હૈયું અને જીવન કલુષિત બતાવી રહ્યા છે. તો એ શિખામણને અયોગ્ય છે, સમજીતીને લાયક નથી. નાલાયકને સમજાવવા

મેસવું એમાં સિરફોડી, સમયનો અપવ્યય અને પસ્તાવા સિવાય બીજું કંઈ મળે નહિ.

દેવસિકાને એની ઉપરથી શ્રદ્ધા ઊઠી ગઈ. હવે એને આવતી ખંધ કરવી છે, પરંતુ એના આજ સુધીના પ્રયત્નનો શો હેતુ છે તે બાણી લેવો છે, એટલે એ ખોલે તે સાંભળ્યા કરે છે.

વેશ્યા ભેદ ખોલે છે ! :—

પેટ્રી કહે છે, ‘જુઓ દેવસિકા બેન ! આ તમારી સાથે દિલ મળ્યું છે એટલે દિલની વાતો કરાય છે. મને તો આ કુતરીની દશા જોઈ એમ થાય છે કે આ તમે પણ કેવા સોસાઈ રહ્યા છો ? જુઓને તમારા પતિ પરદેશ ગયા. તમારી આવી ખીલતી ઉમર ! તે કેટલું બધું સોસાવું પડે ? હું તો તમને કહું છું કે આમ સોસાઓ નહિ. તમે કહો તો સારા ચાર પરદેશી આવ્યા છે, એનો તમને ભેટો કરાવી આપું.’ વેશ્યાએ ભેદ ખોલ્યો.

દેવસિકા ચકોર છે, સાંભળતાં જ સમજી ગઈ કે કાંક ભેદ છે.

પૂછે છે ‘ક્યાંના છે એ ?’

ઈન્કાર ન કરતાં આટલું પૂછ્યું એ પર તો વેશ્યા અંતરમાં ખુશ ખુશ થઈ ગઈ. લાગ્યું કે પાસો પોખાર. ઉત્તરમાં એણે તે જ નગરનું નામ આપ્યું જ્યાં પોતાના પતિ ગયેલ છે.

હુચ્ચાથી સુશીલને બચાવના :—

દેવસિકા એ સાંજળીને હવે કડી મેળવે છે કે ‘થોડા દિવસ પહેલાં દાસી દ્વારા બાણવા મળેલું કે કોક ચાર જણા પરદેશી આવ્યા હતા અને કહેતા હતા કે અમે ભાઈના સમાચાર

લાવ્યા છીએ. તો આ એ જ કાં ન હોય ? તો તો પછી શું એ વખતે ય બદલાનતથી આવ્યા હોય એવું ન બને ? દુનિયામાં સંભવ છે કે દાનત ખોટી હોય અને લગતી વાત કરે., આમ કડી મેળવ્યા પછી એના મનને થયું કે ‘જો ખરેખર એવા લુચ્ચા માણસ હોય તો તો એને સ્વાદ ચખાડી દેવો જોઈએ કે જેથી ભવિષ્યમાં મારા પર શું, પણ કોઈ પણ શુશીલ બાઈ પર આક્રમ ન લાવે.’

આમ વિચાર કરીને વેશ્યાને કહે છે ‘શું એ ખરેખર પ્રેમ કરશે ?’

વેશ્યાનો ઘટસ્ફોટ :—

લુચ્ચી વેશ્યા હવે લોળી થઈ લાન ભૂલી ઉત્તર કરે છે કે ‘અરે બેન ! હું શું કહું તને ? એ તો તારૂં નામ લેતા આવ્યા છે. પહેલાં તારા ઘર આગળ આવી ગયેલા પણ બિચારાને તારા નોકરે તારો ભેટો ન કરાવ્યો. નોકરો ય કેવા મૂરખ હોય છે ! અને આ તો જો પહેલાં તને કહેત તો તારા ગળે વાત ન ઉતરત, પણ હવે તું સમજી ગઈ તે સાડું થયું. તારે જોઈશે તો તને પૈસા ય આપશે. માટે હવે ક્યારે મોકલું ?’

વેશ્યા ફસાવવા આવી હતી, પણ જાતે ફરી ગઈ છે એનું એને લાન નથી. લોભિયાને, ગરબુને આ લાન નથી રહેતું, હું ફસાઈ રહ્યો છું. દેવસિકાને હવે પાકી ખાતરી થઈ ગઈ કે ‘એ પેલા લુચ્ચા જ માણસો ! ખેર હવે જોવા દે.’

દેવસિકા વેશ્યાને કહે છે, ત્યારે એમ કરો, રાત્રિના પહેલા એકને, એ પાછો આવે પછી બીજાને, એમ ક્રમસર ચારેયને મોકલી આપજે,

‘મહાસતીનું’ વચન ગંભીર છે, પરંતુ તુરંચ દિલની વેશ્યા એને ક્યાંથી સમજી શકે ? એ તો આ સાંભળીને ફૂટી કે ‘વાહ ! મહેનત મારી સફળ થઈ અને બિચારા પરદેશી પણ રાજી રાજી થઈ જશે; તેમ દેવસિકા ય જોશે કે કેવી આનંદની બહાર ઉછળે છે !’

તુરંચ દિલની પહોંચ કેટલી ? કવિ કહે છે ‘સુ પૂરા સ્વાત્ કુનદિકા, સુપૂરો મુષિકાંજલિ.’

બહુ જ નાનકડી નદી એક ઘણા અલ્પ પાણીમાં ય ઉઘલાઈ જાય છે, અને ઉદરનો ખોખો અતિ અલ્પથી ભરાઈ જાય છે. અને એ તો કોઈ મહા નદી ગંગા કે જેમાં જલ્દીથી પૂર ન આવે. ત્યારે સમુદ્રમાં તો આવે જ શાનું ?

એમ તુરંચ હૃદયના પ્રાણીને અતિ તુરંચ વિષયપ્રાપ્તિય મળતાં એ ઉઘલાઈ હરખાઈ જાય છે, ત્યારે સમ્રાટ ચક્રવર્તી એમ કાંઈ ઝાપટમાં હરખાઈ જાય નહિ; અને મહામુનીઓને તો સામે જગતભરની ઋદ્ધિ આવે તો પણ શું ? બહારના અમે તેટલાથી ય હરખવાની વાતે ય શી ? જેટલી પહોંચ તેટલી પ્રાપ્તિ થાય. દુન્યવી સુખ-સગવડમાં પુણ્યની પહોંચ મુજબ અને આત્મિક ધર્મ સંપત્તિમાં યોગ્યતા અને પુરુષાર્થની પહોંચના પ્રમાણમાં પછી ત્યાં સંયોગ બહુ ઊંચા ય મળ્યા હોય પણ પહોંચ વિના શું કરે ? વેશ્યાને મહાસતીનો યોગ મળ્યો હતો પરંતુ દરિદ્રનારાયણ, શુણ્ણ વિના નિર્ધન ગરીબડી કેટલું પામી શકે ? સાડું ક્યાંથી પ્રાપ્ત કરી શકે ?

તો કહેવાનો સાર આ છે કે સાડું પામવું હોય તો આપણી યોગ્યતા, આપણી દૃષ્ટિ અને આપણા પુરુષાર્થની પહોંચ વધારવી જોઈએ, શક્તિ, મર્યાદા, વિસ્તારવી જોઈએ. એમ ન

ન સમજતા કે એ કયાં આપણા હાથની વાત છે ? આત્મા-
અનંત શક્તિનો અનંત મર્યાદાનો માલિક છે. એની શક્તિનો
એના જ્ઞાન વીતરાગતાદી ગુણોની મર્યાદાના પાર નથી.

સારું બહારથી નથી આવવાનું, અંદરથી કાઢવાનું છે.
આટલું બરાબર ખ્યાલમાં રહે તો સૂતેલો આત્મા જાગે, સુસ્ત
આત્મા જાગ્રત બની જાય. અને સંયોગ સામાન્ય દેખાતા હોય
પણ એમાંથી અપુર્વ લાલ ઉઠાવી જાય. માત્ર પાંચ કોડીના
સંયોગમાં કુમારપાળના જીવે અને થાળી ખીરના સંયોગમાં
શાલિભદ્રના આત્માએ મહાપુજા અને મહાદાનનાં ફળ ઊભાં કર્યાં !
સંયોગના રોદ્ધણાં રુઓ છો, પરંતુ અહીં જીવો કેવા સંયોગ
હતા ? રોતડ જ રહેવું હશે તો રહી શકાશે, સુંદર સંયોગો
છતાં ય સંયોગો અનુકુળ નથી એમ માનીને; પરંતુ પોતાની
શક્તિ વધારવાની જે મહાન તક અહીં મળી છે, એ ગુમાવીને
વેડફી નાંખીને એ બનશે, બાકી ખરું કામ કરવાનું છે કે જે
સંયોગ મળ્યા છે એને શ્રેષ્ઠ માની પોતાની અંદરની પહોંચ
વધારવી, શક્તિ બહાર કાઢવી, યોગ્યતા વધુ ને વધુ ખીલવવી.

વિપરીત દેખાતા સંયોગોમાં પહોંચ એ વધારતા જવાની
કે કેમ દોષો વધુ ને વધુ દાબતા આવીએ, સારા સંયોગોમાં
પહોંચ એ વિકસાવવાની કે કેમ અધિકાધિક સાધન કરતા જવાય.
સંયોગ વિપરીત દેખાય છે ? ચોંકવું જોઈએ કે રખે ને ક્રોધ,
દ્રુતા, તામસીપણું વગેરે કોઈ દોષ ન આવે ! ત્યારે સંયોગ
અનુકુળ દેખાય છે, તો ઝટ ખબરદાર બની જવું કે ‘જીવડા !
સાધી લે, સાધી લે, નહિતર આ લગનની વેળા વહી જશે !
અને મળેલી પહોંચ પણ ગુમાવીશ. તો ભવાંતરે તો પહોંચ વિના
આ ભવસાગરમાં ગુમ થવાનું છે.’

વેશ્યા વિવેક કરીને ઉઠી, ગઈ મુકામે. પેલા ચારે ને વધા-
મણી આપી કે ‘નક્કી કરી આવી છું, તમારે એકેકે કમસર
જવાનું છે.’ સાંભળીને ચારે મલકાયા; અંદર અંદર કહે છે
‘જોયું આ મહાસતી ! બચારા ભોળા ઘણીઓ સ્ત્રીની મોહિનીમાં
અંધ બનેલા એને મહાદેવી, મહાસતી માનીલે છે ! પણ સાડું
થયું એ નિમિત્તે આપણું કામ થઈ ગયું.’ ખીલ્યા છે, હરખ
માતો નથી જાણે પેલી મળી ગઈ ! ખબર નથી કે ખો ભુલાવી દેશે.

બસ, હવે તો તડપીને રહ્યા છે ક્યારે રાત પડવા આવે
ને જઈએ, એમા પાછા હરિક્ષણ કરે છે, ‘ના તું નહિ, હું
પહેલો જઈશ.’ શાની હરિક્ષણ છે ? માત્ર પહેલો ખાવાની કે
માર ? પાપના રસિયાને વિચારવા હૈયું જ નથી કે પાપમાં દોટ
સરવાળે કેવો સોટો લગાવશે ! ચારે જણા અરસપરસ ખેંચતાણ
કરે છે, હવે નિવેડો કેમ આવે ? છેવટે વેશ્યાને લવાદ બનાવી.
લવાદી કોની ? વેશ્યાની ! પણ ખીજું શું થાય ? લોભિયા લંપટ
માણસોને લવાદી વેશ્યા જેવા હલકા જનની સ્વીકારવી પડે છે,

વેશ્યાએ ચારેયના નામની ચાર ચિકિટ્સો લોટામાં નાખી
અને પછી એકેક ઉપાડી એ રીતે ચારનો કમ ગોઠવી આપ્યો.

હવે ચારેય લરપુર આનંદમાં છે, ઘોળા ફાગ દિવસે આકા-
શમાં તારા ભેઈ રહ્યા છે ! એમાં વળી વેશ્યાએ દેવસિકાના રૂપનું
લણું ન ક્યું છે એટલે ગિલગિલિયા ભારે ભંગે છે !

સ્વનું ભુલી પરમાં ! :—

જીવની આ નાદાનિયત અનંતાક્રળથી ચાલી આવે છે. એનો
પુરાવો આ જ જીવનનો પ્રારંભિક કાળ છે. જન્મ્યા ત્યારથી ઇન્દ્રિ-
યોના વિષયોનું લાલચુડાપણું કેટલું બધું જલિમ ! જીવને પોતાના
ગુણની અને પોતાની કોઈ ચિંતા નહિ, અને વિષયોના ગુણની
અને વિષયોની ભારે ચિંતા ! સાડું ખાવા, સાડું રમવા,
સાડું સાંભળવા માટે એ જ લગની ! એ તો વળી મા-આપ સારા
મળ્યા હોય તે વિવેક શિખવાડે તો કંઈક આત્મગુણ ઉઘડે, બાકી

પોતાની લત તો ઇન્દ્રિયોનાં તર્પણી ! જે દિશામાં માન્યાપની કેળવણી રહી ગઈ ત્યાં આ જ વિષયલંપટતા ચાલે છે. કેટલાક બાળક મોટા થયા છતાં નાકના ચુંગા ફાલી ખાઈ ખાય છે ! કેળવણી પામ્યા પછી વિષયોની ગમે તેમ મોજના બદલે એમાં વિવેક, સંયમ, મર્યાદા વગેરે આવેલ છે. એ સૂચવે છે કે એ ગુણો અને એના આધારમૂલ આત્મા જેવી વસ્તુ તો છે જ, પરંતુ આત્માને પોતાના તરફ દષ્ટિ નથી, દષ્ટિયો, ઇન્દ્રિયો અને એનાં વિષયો તરફ રાત દિવસ જાગતી છે, એટલે અનાદિની નાદાનિયત મટતી નથી.

જેવું પ્રારંભે તેવું છેડે :—

સમગ્ર પ્રાણીગણમાં જુઓ આ વિષયોની લગન લાગેલી જેવા મળશે. કીડા શું કીડી શું, પશુ શું કે પંખી શું, બધે આ જ જેવા મળે છે. પણ માનવપણે ય એ જ ? તે જેવું પ્રારંભે તેવું જીવનના ઠેઠ અંત સુધી ? તે પોતાની ઇન્દ્રિયો શિથિલ પડી હોય તો તેટલા વિષયોની પાછળ દોટ કઢાય ઓછી હોય, છતાં ય છોકરા-છોકરીને માટે ચિંતા આ જ વિષયોની કરવાની એટલો બધો વિષયો પ્રતિ પક્ષપાત ?

નવી પ્રજામાં વિવેક-પિનય-સદાચાર-ત્યાગ-તપ પ્રશાંત-મન વગેરે આવ્યું કે નહિ એ કાળજી નહિ ! પણ એને સારી યુવાની સૌંદર્ય, સારા કપડાં-ખાનપાન મોજ, રૂપાળી કન્યા; ભરચક લક્ષ્મી... આ બધું મળે એનું લક્ષ, એનો પ્રયત્ન, એનો આનંદ છે. ભલે જાતે ભોગવતો નથી છતાં આ વિષયલંપટતાના જ ચાળા છે. એ લંપટતા ઓછી કરવા તો આ સુંદર ભવ છે, કમમાં કમ પાછલી વયે તો ઓછી કરે ? પણ ના છેલ્લા શ્વાસના ઘરેડા સુધી એ વિષયલંપટતા વિષયપક્ષપાત જે કાયમ, તો ઝવેરીની ઢુકાને શીખવા મુકાયા પછી માત્ર ઝાડુ કાઢવાનું જ કામ કર્યું ને ? આના પરિણામે ભવાંતરે કાઈ સારો ભવ સાડું શિક્ષણ આવે ખરું ?

કોના પક્ષકાર, ચિંતક અને પ્રયત્નશીલ ? :—

એટલા જ માટે વિચારવા જેવું છે કે ‘હું’ કોનો પક્ષકાર ?

ઇન્દ્રિયોના વિષયોનો, કે આત્માના ગુણોનો ? રાત દિ' ચિંતક કોના બનવાનું ? વિષયોના કે આત્મગુણોના ? ખાસ પ્રયત્ન કઇ તરફ રાખવાનો, વિષયો મળેના બનાવવા તરફ કે આત્મ-ગુણો ? આનંદ શાના અંગે ઉભરાય ? એક કપડું ધોતાં ય એ લક્ષ્ય, એ લગની રહે છે કે 'કેમ સાડું' ઉડીને આંખે બાજે એવું ઉજળું બાફ કડું !' જીવ મૂરખને એ વિચાર નથી કે 'સ્વાત્માને ને એના ગુણોને કેમ સારા પ્રગટ કરું એના રાગાદિ મેલ, અસત્યાદિ કચરા, કેમ ઓછા થાય અને વિરાગ, સત્ય વગેરે ઉજળામણુ કેમ પ્રગટ બને !' કપડું એટલું ઉજળું-બાફ ન થયું તો શી મોટી ખોટ હતી ? કદાચ ચાર દિવસે ધોવું પડતું હોય તો એના બદલે ત્રણ દિવસે ધોવું પડતે; એટલું જ ને ? પણ ખીજી બાજુ અતિ ઉજળામાં જે તીવ્ર રાગકલંક ચોંટત; એ થોડો સચમ કર્યાથી ઓછું તો થાય.

પરદેશી આવ્યા દેવસિકાને ત્યાં :—

પેલા પરદેશી વિષય લપટ હોઇ ખીલી રહ્યા છે કે બસ આજ કોઇ એર મળ આવવાની ! રાત પડી એટલે પહેલા પહેલો આવ્યો દેવસિકાના ઘરે ! હોંશભેર આવ્યો ! અને અહીં બધી યોજના ગોઠવેલી હતી, તે મુજબ નોકરે આદરપૂર્વક એને વધાવ્યો.

‘કાણુ ? તમે અમુક નગરના ?’

‘હા, એ જ....’

‘ભલે, ભલે, તો પધારો અમારા લાલી સાહેબ તમારી રાહ જુએ છે, મને કહી રાખ્યું છે કે ભાઈ આવે તો ઝડ ઉપર મોકલજે.’

દેવસિકાએ ઘડેલો ઘાટ :—

આને તો જાણે શી વાત ! ગોળ ગોળ થઈ ગયો; ‘બસ હવે એ આમ મળી....’ હોંશમાં ચઢ્યો ઉપર. ત્યારે શું ખરેખર દેવસિકા એને મળશે ? ના રે ના, એ શેની આને જુએ ? આણે જિંદગીમાં દેવસિકાને તો કાંઈ જોઈ નહોતી, કે જેથી ખીજી સ્ત્રી જોતાં એને ખબર પડે કે ‘આ દેવસિકા ન હોય, આ તો

કોઈ ખીજી લાગે છે !’ આ ખખર નહોતી પડવાની, તેથી જ દેવસિકાએ ઘાટ એ ઘડી રાખેલો કે પોતાની દાસીને પોતાના કિંમતી વસ્ત્રો ઘરેણાં વગેરેનો ઠઠારો કરીને આગલા ઓરડામાં બેસાડેલી ! અને લજવાનો! ખેલ સમજાવી રાખેલો !

પેલા ભાઈ ઉપર ચઢી ગયા; એટલે દેવસિકાની દાસી કોચ ઉપરથી ઉઠી સામે લેવા ગઈ. સત્કાર કરતી કહે છે,

‘ પધારો પધારો, કંઈક મોડું થયું લાગે છે !’

આ સાંભળતા આને મન જાણે ‘ મારી કેટલી બધી રાહ જોવાઈ રહી છે !’ તે ખુશ ખુશ થઈ જાય છે. ઠઠારો જોઈ એમ પણ થાય છે કે ‘વાહ, આ દેવસિકા છે તો સુંદર !’

એને અંદર આવકારતાં દાસી કહે છે, ‘આવો બિરાજે અહીં કોચ પર. ઘણા વખતની વિરહવેદના પછી આપ ગૈય તો સારા મળી ગયા. આપના દર્શનથી બહુ આનંદ થયો....’

આ ભાઈ સાહેબને તો તાન ભારે ચઢ્યું, મનને થાય છે કે પેલો આનો ઘણી શી વાત કરતો હતો ? ઘેર સતી ? હશે ગમે તેમ પણ આપણે તો ફાવી પડ્યા છીએ. કેટલો બધો આને ભાવ છે !’ એને! એકેક જોલ સાંભળવા કાન ઊંચા થાય છે ! મન આતુર બને છે ! હૈયું ઉછળ-ઉછળ થાય છે !

મોહરાજાનો બેવડો માર જોવા જેવો છે, એના પર વિચાર કરવા જેવો છે. શુભ તો નથી, દોષોનો ઢગલો પડ્યો છે, છતાં ઉપરાંત જેમ મૂર્ખ દહીં માની લે કે મને કાંઈ અજીણનો રોગ નથી કે વધુ ખાઈ નાખવાની ભૂલ નથી, એવી કરુણ અજ્ઞાનતા છે; એમ અહીં અજ્ઞાનતા ભારે છે. પછી કેમ ? તો કે કર્મ જાણે જાહેર કરે છે કે ‘પેલા દોષોના કટુ પરિણામ તો દેખજો પણ આ અજ્ઞાન-મૂઠ દશાના વળી મહાકટુ પરિણામ પણ દેખવા તૈયાર રહેજો.’

કરૂણ મૂઠતા :—

પણ કરૂણ દશા અજ્ઞાનતાની છે, મૂઠતાની છે, કે જે સત્ત્વ-શક્તિહીનતાને શક્તિમત્તા, પાગલતાને શાણ પણ, અને ભાનમૂલી દશાને જાગતી દશા મનાવી રહી છે. પોતે વિષયરંગ

ઉડાવવામાં અને એનાં સાધન ઊભા કરવામાં બહાદુરી જુઓ છે. ત્યાં પછી એ પાપની અરેરાટી ક્યાં ? એને એાધું કરવાની વાતે ચ શી ?

વીતરાગ પ્રભુનું શાસન મળ્યા પછી આ વિચારવા જેવું છે કે કમમાં કમ આ અશક્તિને શક્તિશાલિતા, અને પાગલતાને હોંશિયારી તેાં નથી માનતા ને ? નહિતર ભૂતન સાથે સગાઈ નહિ થાય, આટલી તેા સચોટ મોન્યતા જોઈએ કે જેટલી ભોગમાં રંગરંગમાં અને કષાયના ધમપછાડામાં કદાકદ, એટલી નિર્બળતા વધારે. નાનો પણ છોપ્પે જો વિવેકી છે, બહુ સારા મીઠા ભોજન પર તૂટી નથી પડતો, તેા એ ખરેખર શક્તિશાળી છે, અને માટા છતાં આંખ મીચી મડે છે તેા એ મુડદા છે.

શક્તિનો આયોગ ઉપયોગ આત્મસંયમનમાં છે.

પોતાની ઇન્દ્રિયોને, પોતાની કાયાને, પોતાના કોધીલા વગેરે સ્વભાવને તથા ખોટા નિકલ્પ-નિચારણાને કાબૂમાં રાખવા એ શક્તિનું ખરેખરું કાર્ય છે, એમાંજ સાત્ત્વિકતા છે, લડાઈમાં હબરો રણસુભટોને જીતે એનાં કરતાં એક પોતાના આત્માને જીતે એ એમા આકાશ-પાતાળના અંતર છે. સ્વામ-જય કરવામાં અનેરી શક્તિ-શાલિતા છે, સાચી શૂરવીરતા છે.

આપણને દબાવવા આવનારને દબાવવા-દબડાવવાનું ન આવડ્યું પરંતુ એ વળતે આપણા આંતરિક ગુસ્સાને, વેરને ને કષાય-વિડ્વળતાને કચરવાનું આવડ્યું તેા એ આપણી અદ્ભુત તાકાત બણાય. એવી તાકાતનો અમલ એ આંતરિક અન્ય પણ મહાન શક્તિઓને પ્રગટ કરવાનો જબરદસ્ત ઉપાય છે.

વાઘ-મવાલી-માયાવીની શક્તિ :-

મન સ્વચ્છ અને સ્વસ્થ કરી લેવા જેવું છે કે કેવા કાર્ય કરવામા શક્તિમાન ગણાઈએ ? એના બદલે કઈ જાતની કાર્યવાહી કરતાં સત્ત્વહીન ગણાઈએ ? મનન કરે તે માનવ. મનન કરવાનું છે, શક્તિમાન શી રીતે ? અશક્તિમાન શી રીતે ? આનો વિચાર અજ્ઞાનીની ગણત્રીએ નહિ પણ જ્ઞાનીની ગણત્રી

સુજળ કરવો જોઈએ; કેમકે અજ્ઞાનીની ગણતરીમાં તો જંગલના વાઘવરુની પણ ગણતરી આવે. અને એમાં શું મળે? આ, કે નિર્દોષ નિરપરાધી પણ મરગલાને ઝડપી પાડી જીવતાં ફાડી ખાવાં એ શક્તિમત્તા અથવા મોટા હાથીએને પડકાર કરી એના પર આક્રમણ કરવાં, ગંડસ્થળ ભેદવાં, એ શક્તિમત્તા! આવી સિંહ જેવા પ્રાણીઓની ગણતરી હોય છે. તો શું આપણે આ રીતે શક્તિમત્તાને હિંબાળ મૂકવો? દુનિયામાં ડાકુ, લૂંટારા, મવાલી માણસો ભલભલાને લૂંટવા-પીડવામાં પોતાની શક્તિમત્તા જીએ છે! માયાવી પ્રપંચ ખેલવામાં શક્તિમત્તા ગણે છે, બળવાન પોતે સામાનું ન સહતાં એને દબાવવામાં શક્તિમત્તા જીએ છે! તો શું આપણે એ રસ્તે શક્તિમત્તા ખતાવવી છે? ના, કેમ ના? કહો એ તો પાપકાર્ય છે, અધમ કાર્ય છે, એની શક્તિ એ કોઈ આશીર્વાદભૂત શક્તિ નથી.

શક્તિ તો એનું નામ કે જે પોતાને અને બીજાને લાભમાં ઉતરે. સ્વ-પરને નુકસાન કરે; શ્રાપડ્ય બને એને શક્તિ શાની કહેવાય?

લૂંટારાએ દસને મારવા લીધા, એ શક્તિ નથી.

પરંતુ કોઈ પરગજુએ એમાંથી રક્ષા કરી એ શક્તિનું કાર્ય કહેવાય. બસ. આ રીતે વિચારતાં હવે શક્તિમત્તાનું ધોરણ સમજાય એવું, છે કે.

દુનિયાપાર જઈ લક્ષ્મી કમાઈ લાવવી એ કોઈ શક્તિમત્તા નથી, પણ જાતે અગવડ વેડીને પણ લક્ષ્મી નિસ્વાર્થ દાનમાં દઈ દેવી એ શક્તિમત્તાનું કાર્ય છે.

જેની સામે ચાર ઠોંસા ઠોકવામાં નહિ, પરંતુ ક્ષમા સમતાથી ઠોસા-અપમાનને ગળી જવામાં શક્તિમત્તા છે.

ધન્દ્રિયોને વિષયોમાં કુદાવવામાં નહિ, પણ વિષયોથી પાછી વાળી લેવામાં, વિષયો તરફ ન જવા દેવામાં શક્તિમત્તા છે.

એમ સહિષ્ણુતા-ગંભીરતા-ઉદારતા, સત્ય-ન્યાય નીતિ, ત્યાગ-વૈરાગ્ય-તપ....આ બધું કરાય, ત્યાં શક્તિમત્તા સાત્ત્વિકતા વાપરી ગણાય.

એના બદલે ઈર્ષ્યા-ઉદ્વેગ, મદ-મત્સર, બૂઝ-અનીતિ. રંગરાગ-ભોગલપટતા.... વગેરે કરાય તે તો કાયરતા, સત્ત્વહીનતા અને નબળાઈનાં કાર્ય છે.

સાચી શક્તિમત્તાનું ધોરણ નક્કી કરાય તો દિલને જાગૃતિ રહે, કે 'ઊભો રહે, બને ત્યાં સુધી એવાં સત્ત્વહીનતાનાં કાર્યથી બચું. હું કાંઈ મૂર્ખ નથી, પશુ નથી, માનવ છું; જૈન ધર્મ પામીને તો મહામાનવની કક્ષાએ આવ્યો છું. તે હવે નિઃસત્ત્વ ન બનું, સાચો શક્તિશાળી બનું, મન મારીને પણ સારાં આચાર, સારી કરણી, સારાં સુકૃતો કરવામાં જ ખરી શક્તિ ખીલે છે.

કર્તવ્ય-માર્ગ :—

માનસિક ધોરણની તો પ્રવૃત્તિ ઉપર મોટી અસર પડે છે. ધોરણ ચોરાટિયા માણસનાં પહેલેથી હલકાં હોય છે; એટલે એની કાર્યવાહી હલકી સહેજે બન્યા કરે છે, સંત પુરુષનાં ધોરણ જ ઊંચાં એટલે સહેજે એમની પ્રવૃત્તિ ઉત્તમ થયા કરે છે. માટે,

સાચી શક્તિમત્તાનાં ધોરણ પહેલેથી નક્કી કરી રાખવાં જોઈએ અને એની શુભ ભાવના વારંવાર સેવીને એ ધોરણને ઠેકાણે અંકિત કરી દેવાં જોઈએ, પછી એ રાહ કામ કરવામાં ખોટી

લાલચ કે લોકવાયકાની પરવા નહિ રાખવાની. લાલચનો દાખલો એ, કે ‘હાય ત્યાગ કર’, તો પછી આ મળેલું લોગવવાનું રહી જાય એનું શું?’ લોકવાયકાનો દાખલો એ, કે ‘લોક કહે છે, ‘એ જોયો ઉડાઉ? ખાપ દલ્લો દઇ ગયા તે આ લાઇસાબ દાનમાં ઉડાવી રહ્યા છે!’ આ લાલચ અને લોકવાયકામાં તણાવાનું નહિ.

લાલચ અને લોકવાયકાથી બચો :—

લાલચ અને લોકવાયકામાં તણાવાય નહિ, તો જ સાચી શમક્ષિત્તાનાં કાર્ય થઇ શકે.

વિષયો અને માનાકાંક્ષાની લાલચ તો જીવનાં સત્ત્વ નિચોવી નાખે છે; લોકવાયકાની અસર જીવને મુડદાલ કરી દે છે. ધુતારાઓ શાના ફાવે છે? માણસની આ નબળી કડી જોઈ લે છે કે ‘એ લાલચી છે ને? બસ લાલચમાં લપટાવો એને, સડેજો ફસાશે અને પોતાની હાથે પૈસા કાઢી દેશે.’ સેદસમેન તરીકે યુવતીને બેસાડે છે. જાહેરાતમાં લેગો યુવતીનો ફોટો! રેડિયોમાં એનાં ગીત! દુકાનના બોર્ડ પર એનું ચિત્ર! વાર્તા ચિત્રપટ વગેરેમાંય એ પ્રધાન! બસ, સ્ત્રી, સ્ત્રી ને સ્ત્રી! શું છે આ? માણસની નબળી કડી પરખી છે, એની લાલચ જોઈ લીધી છે કે ‘એ કામનો ભૂખ્યો છે, સ્ત્રીતત્ત્વનો લાલચુ છે, એ આગળ ધરો એટલે, પોતાની જાતે જ હોંશે હોંશે અંપલાશે, ખીસા ખાલી કરશે!’ લાલચથી સત્ત્વ હણાય છે. એટલે નબળા બન્યા પછી ફસામણીમાં બચવાનું જોમ નથી.

શક્તિ કોણ હણે છે? :—

માછલા અને પંખેરા લાલચમાં જાળમાં ફસાય છે. હાથી

લાલચનો માર્થ પકડાય છે. સાચ સંગીતની લાલચમાં છાબડામાં પૂરાય છે. કેમ? લાલચમાં શક્તિ ગૂમ! સાચી શક્તિ, વિષયા-કર્ષણતાથી જરાય ન દહેવાઈ જતાં, એની બેપરવા રાખવામાં છે. પરંતુ લાલચ ચીજ એવી છે કે એ શક્તિ તથી રહેવા કે બગવા દેતી. માનાકાંક્ષાની લાલચ પણ એવી છે. એ લાલચમાં જીવ એજ જોયા કરે છે કે માન કયાં મળે છે? આપણે સારા કેમ લેખાઈએ? એમાં પછી સત્ત્વ ખતમ! સત્ય, ગુણાનુરાગ, નિંદાત્યાગ, વગેરે સાચવવાનું જિગર નહિ!

ત્યારે લોકવાયકાની અસરમાં તણાવું એ પણ મુંઝાલ થવાનો રસ્તો છે. આપણે સત્ પંથ પર ચાલ્યા જઈ એમાં અજ્ઞાન લોક ગમે તે બોલે એથી શું સત્પથ છોડી દેવો? સારું કાર્ય મૂકી દેવું? હલકું કાર્ય કરવું? લોકવાયકાની એવી પરવા શા માટે? અસર શા માટે? પરવા રાખીએ, અસર લઈએ એટલે શક્તિ ખતમ થાય છે, અને દોષના શિકાર બનવું પડે છે. લાલચવશ બનવું કે લોકવાયકાથી દહેવાઈ જવું, એમાં શક્તિહીન બનાય છે. માટે એ બંનેના બેપરવા બનવું જોઈએ; હાં, આની પરવા જ નહિ કરવાની તો જ સાચી શક્તિમત્તાનાં કાર્ય થઈ શકે.

દેવસિકાનાં લજ્યાં! :—

પેલો દેવસિકાને ત્યાં આવેલો સત્ત્વહીન છે, વિષયલપટ છે, દેવસિકાના વેશમાં રહેલી દાસીનાં મીઠાં બોલ સાંભળી જોળજોળ થઈ ગયો છે. પ્રેમની વાતો કરે છે, પ્રેમની માગણી કરે છે. દાસી દેવસિકાની લજ્યાવી મૂકેલી છે. એ ય વાતમાં રસ દેખાડી કહે છે,

‘આજ તો મારા હાથે તમને સારાં ભજિયાં બનાવી ખવરાવવાં છે. તમને એક કળા બતાવું કે ચીજ કેવી થાય છે!’

પેલો હરખાઈ જઈ કહે છે, ‘ત્રાહ! ભજિયાં? એ તો બહુ સરસ. બનાવો, પણ જલ્દી કરજો હોં.’

કેમ જલ્દી? લપંટ છે, ફૂતરો થઈને આવ્યો છે, ભોગનો ભુખારવો છે. ભાન નથી કે કર્મની સજ્જતા તો ભયંકર કરુણ વરસશે, પણ અહીં પણ મોટી નાલેશી અને જિંદગીનું કલંક-અફસોસી મળવાના છે.’ ઇન્દ્રિયોની લપંટતા અંધ બનાવે છે, આગળ પાછળનો વિચાર જ નથી રહેવા દેતી. માટે દેખતા રહેવું હોય એણે એવી લપંટતાને ફગાવી દેવી જોઈએ અને ખરી શક્તિ વાપરવી જોઈએ.

કહેશેા વાત તો સીધી છે, પરંતુ સહેલી ક્યાં છે ?

લપંટતા રોકવાનો ઉપાય :—

એનો રસ્તો છે. જીવને જે ઇન્દ્રિય તાણવા જતી હોય તેના માટે એમ વિચારવું કે ‘આ મળી છે માટે બહારમાં જવાની શક્તિ હોવાનું લાગે છે ને? અંધ હોત તો રૂપ જોવાની શક્તિ જ ક્યાં હોત? કાન જ ન હોત તો જાતની પ્રશંસા કે બીજાની નિંદા સાંભળવાની શક્તિ જ ક્યાં? મન જ ન હોત તો કોઈનું ખોટું ચિંતવવાની ઇર્ષ્યા, અસહિષ્ણુતા, પ્રપંચ, ગુમાન વગેરે વિચારવાની શક્તિ જ ક્યાંથી? માટે એક તો એ વિચારવું કે ‘જીવ! મારી લે કે જાણે તારી પાસે આ ચક્ષુ વગેરે જ નથી, મન જ નથી, શું કામ ખોટે રસ્તે દોડવાનું? બીજું એ વિચારવું કે ‘ભલે ઇન્દ્રિય-શક્તિ છે, છતાં સામે ઇન્દ્રિય કે મનને ખોટામાં ન જોડાવાની કે જોડાતા અટકાવવાની તારા આત્મામાં

કેઈ શક્તિ છે કે નહિ ? છે જ. માટે તો સીડી ઉતરતાં કે ખાડો લંઘતા આંખને બીજેથી ખસેડી અહીં જોડી શકે છે. ત્યાંરે આત્માની એ અસત્તી શક્તિ સંયમનની એ મહાન કલ્યાણ-શક્તિ ક્યાં ન વાપરવી ? શા સાડું ઇન્દ્રિય કે મનની વિષય-સંપર્કના શ્રાપરૂપ ગોઝારી શક્તિને! ઉપયોગ કરવો ?

શક્તિ એ :— મનથી ગુસ્સો કરવાની શક્તિ છે, તો આત્માની ક્ષમા કરવાની ય શક્તિ છે ને ? અને આ ક્ષમા-સહિષ્ણુતાની આત્મિક શક્તિ વાપરવાથી જ સાચા શક્તિમાન બનાય છે, શક્તિ ખીલે છે, સત્વ વધે છે માનવ જીવન આત્મિક શક્તિનો ઉપયોગ કરવા માટે છે. એ કરીને સાચા વિવેકી, સશક્ત, બળવાન અને સત્વ સંપન્ન બનવા માટે છે. નજર સામે તક બે ય છે; પણ નરસી શક્તિ વાપરવાના આવેશમાં આંધળિયામાં સારી આત્મિક શક્તિ વાપરી શકવાની તક, અવસર વેડફાઈ જશે ! મહાવીર પ્રભુનો સેવક આંવા કંગાળ હોય ? મુઠ્ઠાલ હોય ? મોહરાજ કેવો રમાડી રહ્યો છે ! આપણી પોતાની જ આત્મિક શક્તિનો પ્રભાવ પાડવાનું મન પણ ન થવા દે ! ખાસે પૈસા હોય, પંડિતાઈ હોય તો તો મન એ થાય છે કે ‘બીજા પર એથી મારો પ્રભાવ પાડું !’ પણ સાથે ક્ષમા તૃણા ત્યાગ, સંયમની જે આત્મિક શક્તિ છે. તેથી અહીં એ આત્મિક શક્તિનો ઇન્દ્રિય-મનની શક્તિ પર પ્રભાવ પાડવાનું મન ન થાય ? તે ય સવજ્ઞનું શાસન મળ્યા પછી પણ નહિ ? પ્રભુને પ્રાર્થના કરો આંખમાં પાણી ભરાઈ આવે એ રીતે પ્રાર્થના કરો કે ‘નાથ ! માફ કરજે, ખરેખરી આત્મિક શક્તિઓને તે ઓળખાવી આપી, ને તારા ઉપકારે અહીં મેળવી પણ આપી, છતાં હું કાયર એની અવગણના કરી ખોટી ઇન્દ્રિય-શક્તિઓને

ભુખારવાની જેમ વાપરી લેવામાં પડયો છું ! પ્રભુ ! તારો ગુનેગાર છું; પણ હવે તારા પ્રભાવથી રાહ બદલીશ, આત્મિક શક્તિ-ઓનો અને તેટલો વધુ ને વધુ ઉપયોગ કરીશ.' દિલની વારં વારની આ પ્રાર્થના અદ્ભુત બળ આપશે, આંતરિક છૂપા રહેલા શક્તિના ખજાનાને પ્રગટ કરશે.

પરદેશીને સભા :—

અહીં પેલો પરદેશી ઇન્દ્રિયોની શક્તિના ઉપયોગમાં તણાયો છે. પણ એ તો પરની શક્તિ છે, ત્યાગ-વિરાગ-સંયમ એ પોતાની શક્તિ છે. પરની શક્તિના ઉપયોગમાં ભુઓ પરદેશી કેવો માર ખાય છે !

દાસીએ ભજિયાં બનાવવા માંડ્યાં, પેલો કોચ પર બેઠો છે. આ નીચે જેસી ભજિયાં ઉતારીને આપવા માંડે છે. ભાઈ તો લૂટુ થઈ ગયા છે, દેવસિકાના હાથનાં ભજિયાં ! કેટલા ગુણ ગાય છે ! પ્રેમના શબ્દ-પુષ્પ વેરે છે ! એમાં લાગ સાધી દામી જ્યાં પેલો નીચો વળી એના એક હાથમાંથી ભજિયું લેવા જાય છે ત્યાં ખીન્ન હાથે દાસી તાવડીના તેલમાં તમતમી ઉઠેલો તાવેતો એના કપાળે ચિટકાડી દેતાં કહે છે,

‘લ્યો લ્યો દેવસિકાનું ભજિયું તો આ છે !’

ચામડી બળી ઊઠતાં પેલો તો રાડ પાડતો ઊભો થઈ ગયો, આ ય તાવેતા સાથે ઊભી થતાં કહે છે ‘ઊભો રહે. હજી તો ખીન્ન ભજિયાં ખવરાવું છું મારી શેઠાણીની લાજ લૂટવા આવ્યો હતો ? પણ આગળ હું એની દાસી ઊભી છું; ખરાબર તાવેતા ચોડીશ, જાય ક્યાં ?’

પેલો તો ગભરાયો કે ખીન્ન ચોડી દેશે. અને પારકા ઘરમાં તે વળી કબાડું કરવા આવેલો એટલે નબળી કડીમાં ગાત્ર ઢીલાં !

દાસીનો સામનો કરવાની હામ નહોતી. ક્યાંક એવું બને છે. રસ્તે જતી બાઈ પર કોઈ અડપલું કરવા ગયો. અને ત્યાં એ બાઈએ જરા હિંમત કરી તરત જ પગમાંથી ચપલ કાઢી બે પેલાના મોઢા પર ચોડી ને, તો પેલાની સામાનો કરવાની કોઈ તાકાત નહિ ! શરમાઈને લાગ્યો સમજો.

આ પણ મંડયો લાગવા. દાસી એની પાછળ દોડે છે, ગયો પરદેશી. કપાળમાં તપેલો તાવેતો અને સાથે કડકડતું તેલ, તે દહાયે! ઉઠી ! હવે કામનો આવેશ ક્યાં બિલો રહે ? એના મનને વિચાર આવે છે;

મિત્રો સાથે ઠગાઈ :—

‘અરે ! આ તો ખરો ફસાયો ! રૂપિયાના રૂપિયા ગયા, ધાતુ કાંઈ થયું નહિ, અરે ! દેવસિકાને બેવા સરખો પામ્યો નહિ, ને ઉપરથી આ કપાળમાં બળવાનું મળ્યું ! હવે બે ભાઈ બંધાને ખરી હકીકત કહી દઉં તો એ કોઈ અહીં ફરકે નહિ ને મને એકલાને મૂરખ ઠરાવે ! તેમ દેશમાં પણ હું એકલો મૂર્ખમાં બપું ! માટે હવે તો ભલે બધાય મારી જેમ ભજિયાં ખાય. બસ, જઈને એવું મોજતું વર્ણન કરું કે ઝટપટ અહીં દોડતા આવે.’

જાતે ભૂલ કરી છે માટે સજા મળી છે, છતાં અહંત્વની વૃત્તિ—‘હું એકલો મૂર્ખમાં કેમ બપું ?’—એ ઇર્ષ્યા અને પ્રપંચ કરાવે છે ! બીજાને દુઃખી કરી રાજી થવાનું કરાવે છે ! કેવી જઘન્ય અધમાધમ વૃત્તિ છે ! આમાં મૈત્રી, કરૂણા ક્યાં જાણી રહે ? એ માટે તો દિલ જોડું બેઠ્યો. પરંતુ અહંવૃત્તિ, સન્માનવૃત્તિ, એ દિલને છીછરું બનાવી દે છે. પછી ત્યાં બીજાને દુઃખી કરી ખુશી થવાની લાલસાડૂં પિચારી વૃત્તિ જોઈ એમાં નવાઈ નથી. એ સૂચવે છે કે એવી અધમ છીછરી વૃત્તિમાંથી આત્માને બચાવી લેવો હોય તો ખોટા અહંત્વમાં ન તણાવું બેઠ્યો.

પેલો પરદેશી તો મિત્રોને ડગવા માટે કપાળે રૂમાલ વીંટીને મકાને એટલો બધો હરખ દેખાડતો આવે, છે કે બીજાને કે આ રૂમાલ કેમ બાંધ્યો છે એ વિચાર જ ન આવે. અને માત્ર હરખની જ હકીકત પૂછે !

અહીં બીજા રાહ જોઈને બેઠા છે; તે પૂછે છે,

‘ કેમ ? કેવી ફાવટ ? ’

‘ અરે, ફાવટનું પૂછવું જ શું ? એનું વર્ણન ન થઈ શકે. એ તો અનુભવ કરશે. ત્યારે સમજશે, ત્યારે તમને લાગશે કે શું એક સ્વર્ગની દેવી છે ! બસ, એણે તો દેવતાઈ જેવો આનંદ આપ્યો ! એનું રૂપ સૌંદર્ય લાવણ્ય, સુકોમળતા....બધું અને... આપણો તો ધૂંકો સફળ થઈ ગયો ને પૈસા ચ વસૂલ !

આ સાંભળતાં બીજાનો ઉત્સાહ વધી ગયો. ચિત્ત તો તરફ ઢળેલું તો હતુંજ, એમાં અનુકૂળ અને ઉત્તેજક સાંભળવા મળ્યું, પછી શું બાકી રહે ? જલ્દી જવા તલપાપડ થઈ ગયેલા કામના આ અતિ આવેશના અંધાપામાં એ જોવા કુરસદ કે ધ્યાન નથી કે આ કપાળે રૂમાલ કેમ બાંધ્યો છે ?

લંપટતા, અતિ આતુરતા, એ ચીજ જ એવી છે કે લાંબો કે આગળ પાછળનો વિચાર જ ન કરવા દે. માટે,

શાણા માણસનું લક્ષણ આ છે કે વધુ પડતી લાલસા-આતુરતા ન રાખે કે જેથી જરૂરી વિચારવાનું કે તપાસવાનું ભૂલી જવાય.

દેવસિકાનું રૂપ વગેરેનું સાંભળતાં બીજાઓ પાણી પાણી થઈ ગયા; હવે ત્રણેનેય થયું કે હમણાં ને હમણાં પહોંચી જઈએ. પરંતુ વારા નક્કી થઈ ગયેલા હતા એટલે શું કરે ? એમાં

પાછળવાળાને લાગે છે કે ઘણી મઝા તો આ આગળવાળા ચાટી જશે પરંતુ ફિકર નહિ; આપણે ખંદા રૂપિયા વધારે વેરીશું એટલે એનો પ્રેમ ચોર ખીલી ઊઠશે !

પાગલ જ છે ને ? જ્યાં કશો ય માલ નહિ, માર જ મળવાનો છે, ત્યાં રાંકડી મૂઠ કલ્પનાઓ અને કળુલ હરખ કરી રહ્યા છે ! પૈસા વધુ આપીએ એટલે પ્રેમ વધુ મળે આવા બ્રાન્ત ધોરણમાં તણાય છે !

સાચો પ્રેમ કેમ મળે ? :—

શું પ્રેમ પૈસાથી ખરીદી શકાય છે ? ઘડીભર દેખાય કે પૈસા ઠીક આપ્યા અને સામે પ્રેમ દેખાડવા માંડયો, પરંતુ પછી આપવાનું બંધ થતાં, કે ખીજેથી અધિક મળતાં અહીંનો પ્રેમ ચોસરતાં વાર નહિ !

પ્રેમ પૈસાથી નહિ, પણ આપણા સાચા સદ્ભાવ, સેવાભાવ સમવેદન તથા ગુણોથી મળે છે.

સામાનો પ્રેમ ઊભો કરાવવો છે, તો આ ચાવી છે. પરંતુ તે ભૌતિક સુખ સગવડની જ લાલસાઓ હશે તો સાચો પ્રેમ નહિ મળે. દેવ-ગુરુ-સંઘ-સાધર્મિકના ઊંચા પ્રેમ આપણા પર વરસે એમ ચાહીએ છીએ, પરંતુ એ પૂર્વે ઉંચા સદ્ભાવ સેવાભાવ વગેરે આપણે ઊભાં કરવાનાં છે.

ત્રણની દુર્દશા :—

હોંશમાં ને હોંશમાં ખીજ લાઇ ઉપડ્યા દેવસિકાને ત્યાં. પણ શું પામ્યા ? એ જ, પહેલા લાઈની જેમ કપાળે ડામસ્તો ! એણે પણ પાછા આવી એ વાત છૂપાવી અને મોજના ખોટાં વણુંન કર્યા ! પછી ત્રીજો ચોથો પણ એજ શિક્ષા પામ્યા ! ચારેય હવે

તે। એક બીજાની દુર્દશા સમજી ગયા, શરમનો પાર ન રહ્યો. ઘણું પસ્તાય છે કે રૂપિયાના રૂપિયા ગયા, ધાર્યું કાંઈ થયું નહિ, તે આ કેવી નાલેશી મળી ! પણ આના અંગે કોઈને દોષ અપાય એવું નહોતું, આ તો હાથનાં જ કર્યાં હૈયે વાગ્યાં ! છતાં પાછળના ત્રણ પહેલાને ઠપકો આપે છે કે

‘આ શું કયું ? તેં જાણ્યા-અનુભવ્યા છતાં અમને કહ્યું નહિ ?’

પેલો કહે છે, ‘કહું એટલે તમે જ મને ઉલ્લુ બનાવો ને ? જિંદગી સુધી શું હું એકલો હાંસીપાત્ર બનું ? એ તો ચારેના ભાગમાં, આ સોદો હતો તે ભાગીદારીનો લાભ બધાને ભેઈએ !’

પછી તો ચારેય સમજીને દેશભેગા થઈ ગયા.

દેવસિકાને મોટી ચિંતા :—

અહીં દેવસિકાએ લપ તો કાઢી, પરંતુ એને એક બીજી મોટી ચિંતા થઈ પડી કે ‘આ ચારેય ને બદ્દાનતની શિક્ષા તો મળી, પરંતુ હવે ત્યાં જઈને જો એ મારા પતિ ઉપર એનું વેર વાળવાનું કંઈક કરે તો જીવન થઈ જાય ! ત્યારે આ મેં શું સાહસ કયું ?’

માણસ હોશિયારીનું એક કામ હરખમાં ને હરખમાં કરી તો દે છે, પરંતુ લાખાં પરિણામનો જો વિચાર નથી કર્યો હોતો, તો કાર્યમાંથી ફારેગ થયા પછી જ્યાં એના લીધે આપત્તિ દેખાઈ, કે વિચાર આવે છે કે ‘હવે શું થાય ?’ એમાં જો કાર્યના લાભ કરતાં આપત્તિના નુકસાનનું પ્રમાણ મોટું દેખાય તો પૂર્વની હોશિયારીના બધા આનંદને ખાઈ જાય એવો સંતાપ-પશ્ચાતાપ ઊભો થાય છે.

અનુભવીઓએ આ જોયું છે. એટલે એમની સલાહ છે કે 'હંમેશા દીર્ઘદ્રષ્ટા બનો, પરિણામનો વિચાર કરો, આંધળિયાં ન કરો, આપમતિમાં ન દોડો. !

પહેલું પરિણામ : જીવનના અંતે શું :—

આ સલાહ એ જીવનમાં બધા ક્ષેત્રે લાગુ કરાય તો ઘણા નુકસાન અને પસ્તાવાથી બચી જવાય. મોટું પરિણામ તો આજ વિચારવાનું છે કે જે કાંઈ અહીં કરીએ, બાકીએ-ચાલીએ કે વિચારીએ, એની અસર જીવનમાં અંત વખતે કેવી આવીને જાણી રહેવાની ? અને પરભવે કેવું પરિણામ બની આવે ?

વાણી, વિચાર અને વર્તણૂકમાં રસપૂર્વક જે ઘુંટાયું હશે તે જ મોટા ભાગે અંતકાળે મગજને પકડશે. એ ભૂલવા જેવું નથી.

એટલે જ બાહ્યભાવ, બહિરાત્મભાવ ને પૌદ્ગલિક ભાવના બહુ રસ રાખવા જેવા નથી; નહિતર જ્યારે અંતકાળે બહારનું બધું ખોવાઈ જતું દેખાશે અને આત્મા એકલો અટુલો બની જતો નજર સામે તરવરશે, ત્યારે પણ મગજ જીવનભર ઘુંટેલા બહારના વિચારોને છોડી શકશે નહિ !

આ કેવીક લારે કરુણ દશા ! બહારનું ચોક્કસ ઉપડી જતું દેખાય છે, છતાં પણ વિચારો એના છોડવા નથી ! પોતાની ચીજ તરીકે, 'હું' યાને એકલો પોતાનો આત્મા દેખાય છે, છતાં એનો વિચાર લાવવો મુશ્કેલ બને છે ! ને ખોવાતાના વિચાર ઘેરી લે છે !

માણસ મરવા પડ્યો છે, એને હિતૈષી સલાહ આપે છે 'ભાઈ આ ધર્મના ખાતામાં આટલું આપવા જેવું છે, કહી દો.' પણ પેલાના મનમાં એમ થાય છે કે 'હાય ! એમ એ કેમ

હઈ દેવાય ?' અરે, મૂર્ખ ! પણ વિચાર, તારે તો હવે આ બધું જવા બેઠું છે, છતાં આટલી મમતા ? આ એને કોણ સમજાવે ? કદાચ કહો કે 'પણ એને એના પરિવાર માટે મમતા હોય ને ?' પરંતુ ત્યાં પણ એ પ્રશ્ન છે કે પરિવાર પણ હવે જવા બેઠો છે, હવે પોતાનો નથી રહેવાનો પછી એની એવી ઘેલી મમતા શી કે જે પોતાના જ આત્માના હિતને બગાડે છે ?

મમતા ગાઢ કેમ થઈ ? ;—

પરંતુ આ મમતા એકાએક નથી ઊભી થઈ. જીવનભર એના વિચાર અને વર્તાવ કયાં છે. તેથી એ એવી ગાઢ બની ગઈ છે કે અંત વખતે એ રોકી રોકાતી નથી. બસ ત્યારે, દીર્ઘદષ્ટિથી વિચારવાનું છે કે મમતાના બહુ વિચાર-વર્તાવથી લાંબે ગાળે પરિણામ કેવું આવશે !

પરિણામનો એક બીજો વિચાર એવો છે કે માણસ જરા જરામાં ઊકળી ઉઠે છે, જરાક-શા લાલમાં ઉન્માદથી ઊછળી ઊઠે છે, પછી એવું બોલી-ચાલી બેસે છે કે પાછળથી એ જ પાછું ફેરવવું પડે છે ! અહીં જો પરિણામદર્શી બનાય, તો ઝટ ઊકળવા-ઊછળવાનું ન કરાય. એટલે પછી સંતાપ-પસ્તાવો ઊભો નહિ થાય.

હાંસી-મજાકથી બચવા શું વિચારવું ? :—

પરિણામનો વિચાર કરવો હોય તો બહુ કાંઈ કઠિન નથી. હાંસી-મજાકના વચન બોલી બીજાને હસાવવાની ઊર્મિ થઈ આવે છે. અહીં પરિણામ આ રીતે વિચારી શકાય કે,

(૧) હાંસી-મજાક કરતાં કરતાં દિલમાંથી ગંભીરતા ચાલી જશે તો આત્મ-વિચાર, તત્ત્વ-ચિંતન, ને ઉત્તમ અનિત્યાદિ-ભાવના ઊંડાણથી કરવાનું નહિ બની શકે. લાયકાત જ નહિ રહે.

(૨) બીજી બહારમાં એક ગંભીર પુરુષ તરીકે સ્થાન નહિ રહે. વળી,

(૩) રમુજી ટેવને લીધે વાતોડિયા ને માખણિયા માણસ વળગતા રહેશે, તેથી કિંમતી સમય ખાઈ જશે.

આ બધા પરિણામનો વિચાર છે. એમ નિંદાની કુટેવમાં પરિણામ એ, કે—

(૧) સાંભળનારો કદાચ મૂળ ઘણીને આપણા અંગે કહી આવશે કે ‘ભાઈ આમ તમારા માટે કહેતા હતા,’ તો વૈમનસ્ય વધશે.

(૨) આપણી હલકાઈ થશે.

(૩) જતો દહાડે નિંદાની કુટેવ બીજાનું સાફ જોવાની શક્તિનો નાશ કરશે, અને હલકું જ જોવાની કુટેવ બની જશે. આ પરિણામો બહુ દુઃખદ કહેવાય.

એમ અસહિષ્ણુતાનાં વચન અને વર્તાવનાં પરિણામ પણ સારા નહિ. પરિણામ એ, કે

(૧) કદાચ વસ્તુ-સ્થિતિ બીજી જ નીકળી તો ભોંડા પડવાનું થશે.

(૨) તેમ ખોટું ન હોય તો પણ સામાનાં દિલમાંથી આપણા પરનો સદ્ભાવ ઓછો થશે.

(૩) આપણો એના માટે ભીજે ભોગ સારો હશે છતાં, એ આપણું જેટલું બહુમાન નહિ કરે એટલું બીજાનું કરશે.

(૪) લોકમાં પણ આપણી ગણતરી તામસી યા કડકમિજાલ તરીકે થશે.

(૫) આપણો પણ સ્વભાવ આગો બનતો જશે.

(૬) વળી અસહિષ્ણુ સ્વભાવમાં બીજા ઘણા ગુણોને જામવા અવકાશ નહિ રહે,....યાવત્ સોનેરી પણ કડવી હિતશિક્ષા સાંભળવા લાયકાત નહિ રહે. આ બધાનો વિચાર એ પરિણામનો વિચાર કહેવાય.

આ તો આ લોકના પરિણામોનો વિચાર થયો. બાકી પરલોકમાં તો લયંકર પરિણામો સર્જાય છે, એ ખાસ ધ્યાનમાં રહે.

પરિણામનો વિચાર પહેલો જ કરવામાં આવે તો (૧) કેટલાંય અકાર્યથી બચી જવાય; અને (૨) લવિષ્યમાં એવા દુઃખદ પરિણામ ભોગવવા પડે એના કરતાં વર્તમાનમાં થોડી અગવડ વેઠી લઈશ પણ સાહસ નહિ ખેડું, એવો વિચાર આવે.

પતિ-રક્ષાનો ઉપાય શોધે છે :—

દેવસિકાને ચિંતા થઈ કે ‘પેલા લોકો ત્યાં જઈને પતિને કાંઈ હાનિ પહોંચાડે તો ? ખરેખર આ માફ સાહસ થયું, પરંતુ હવે રસ્તો કાઢવો જોઈએ, જેથી મારી ભૂલે પતિને કોઈ અનિષ્ટ ન કરી ખેસે. એણે મનમાં ઉપાય શોધી લઈ એ અજમાવવાનું નક્કી કરી લીધું. પછી પોતાની સાસુને વસ્તુ સ્થિતિ સમજાવી કહે છે.

‘આ હકીકત બની છે અને મને ડર છે કે કદાચ પેલા લોકો તમારા ચિરંજીવી પર આક્રમ્ત લાવે. માટે હું તાબડોડ એક વેપારી તરીકે એ દેશમાં જવા માગું છું. આપના આશીર્વાદ અને અનુજ્ઞા જોઈએ.’

સાસુ કહે છે, ‘અરે ! તું બાઈ માણસ પરદેશમાં શું કરી શકીશ ?’

આ કહે છે, ‘આપ ફિકર ન કરો. આપના પ્રતાપે હું ત્યાં એવો ઉપાય કરીશ કે બધું ક્ષેમકુશળ થઈ જશે. અને હું પુરુષને

ધેશે જઈશ. બાકી ધરના દાસ-દાસીઓ વફાદાર છે તે સાથે રહીશે એટલે કાંઈ ચિંતા રાખશે નહિ, એવી આપને મારી વાત વિનંતિ છે.

દેવસિકા પુરુષવેશે પરદેશે :—

સાસુ એનું એજસ, એનો ઉત્સાહ, અને એની હોંશિયારી જોઈ રજા આપે છે. પછી દેવસિકા પુરુષનો વેશ કરી દાસ-દાસીઓને સાથે લઈને વહાણમાં માલ સાથે પરદેશ જાય છે. કુમે કરીને જ્યાં પતિ વેપાર કરી રહ્યો છે, ત્યાં આવે છે. એક હવેલી લાડે લઈ ઉતારે કર્યો, અને નવા વેપારી પરદેશથી કોણ આવ્યા છે, એની માણસો પાસે તપાસ કરાવી લીધી. એમાં પતિ ક્ષેમકુશળ હોવાનું જાણી સંતોષ અનુભવ્યો. પોતે હજી પતિને મળતી નથી. એ વિચાર કરે છે કે,

‘પેલા ચાર જણા હમણાં પતિને મળતા લાગતા નથી. છતાં પતિને લઈને કદાચ હું સ્વદેશ ચાલીય જાઉં તો પણ પેલાઓ તરફનું જોખમ ઊભું છે; હજી એ લોકોનો વિશ્વાસ ન કરાય. માટે એમને હિતશિક્ષા તો બરાબર દેવી જોઈએ. પરંતુ હવે આવડા મોટા શહેરમાં શોધવા ક્યાં ? પણ એક રસ્તો છે.’ રસ્તો વિચારી લીધો, અને નગરના રાજાને મળવા જવાની તૈયારી કરી.

રામાયણમાં સતી સિંહિકા :—

એક સતીના જીવનમાં આ વિચિત્ર લાગશે, પરંતુ આર્ય દેશની સતીઓ કતવ્ય આવી પડ્યે માયકાંગલી કે ડરપોક બનનારી નહિ. રામાયણમાં આવે છે,—રામચંદ્રજીના પૂર્વજમાં રાજા નયુષ પોતાની પત્ની સિંહિકાને એકવાર રાજ્યનું સુકાન

સોંપી પરદેશ જાય છે. પછી એવું બને છે કે કોઈ દુશ્મન રાજા લશ્કર લઈ ચઢી આવે છે.

સિંહિકા જુએ છે કે ‘હવે રાજ્યનું રક્ષણ કરવાની ભારે કટોકટી ઊભી થઈ છે. સામાને જો બાબર પડે કે રાજા ગેરહાજર છે તો એને બહુ જોર ચઢે. એમ અહીં લશ્કર પણ રાજા વિના શૂરાતનમાં ન આવે. માટે હું રાજા બનું.’

બસ ! નક્કી કરી એણે મરદનો વેશ પહેર્યો; લશ્કરને મોખરે થઈ !

લશ્કર તો જાણે છે કે ‘અત્યારે આપણો રાજા સ્ત્રી છે; પરંતુ એક સ્ત્રી આટલી જંગ-બહાદુર થાય છે ત્યારે આપણે તો પુરુષ છીએ જંગમાં કેમ બાકી રખાય ?’ સુલટો ઊપડ્યા જોરમાં, ભારે શૂરવીરતાથી લડ્યે દુશ્મનને ભગાડી મૂક્યો !

સિંહિકા સતી છે; પરંતુ સંયોગે એને ફરજ પાડી. જો કે આ ક્યું પ્રજા અને રાજાના હિતમાં, છતાં જોખમ મોટું એ આવ્યું કે રાજા પાછો ફર્યા પછી એ હકીકત જાણી એના પર શંકિત થઈ ગયો કે ‘આ બાઈમાં આટલી બધી ધૃષ્ટતા ક્યાંથી ? જરૂર, ત્યારે આચારમાં પણ એવું જ હશે !’ કેટલાય વખત સુધી રાજાએ એને તરછોડી; પરંતુ આખર એનું સતીત્વ આગળ આવ્યું. રાજા એકવાર બિમાર પડ્યો છે; રોગ ઉપાયો કરવા છતાં મટતો નથી. મંત્રીના કહેવાથી રાજા મંજૂર થયો, સિંહિકાએ આવી ‘માફ સતીત્વ અખંડ હો તો સ્વામીનાથનો રોગ જાયો,’-એમ સંકલ્પ ઉચ્ચારી અંજલિમાં પાણી લઈ છાંટ્યું; અને તત્કાલ રોગ નાબુદ થઈ ગયો ! રાજાની શંકા દૂર થઈ. સતીઓને પણ સંયોગવશ પરાક્રમ ખેડવા પડે છે, અને સતીત્વ એમાં આખરે જશ અપાવે છે.

સતી દેવસિકા વેપારી તરીકેના વેશમાં પોતાના માણસોને સાથે લઈને રાજા પાસે ગઈ. રાજાને પ્રેણામ કરી નજરાણાનો થાળ ભેટ કર્યો. રાજાએ સ્વાગત કરી આસન પર બેસવા કહ્યું. પછી પૂછે છે,

‘આપ કયાંના વાસી છો? કયા પ્રયોજને અહીં પધારવું થયું છે?’

દેવસિકાએ દેશનું નામ આપી કહ્યું ‘અહીં આમ તો વેપાર અર્થે આવ્યા છીએ, પરંતુ અમારા ચાર નોકર લાગી આવ્યા છે તેમને પકડવાનું પણ એક કાર્ય છે. એટલું જાણવા મળ્યું છે કે અહીં તે લાગી આવેલા છે.’

રાજા કહે છે, ‘પરંતુ આવડા મોટા શહેરમાં પત્તો શી રીતે લાગે?’

દેવસિકા કહે છે, ‘એનો એક ઉપાય છે. આપની કૃપા હોય તો તે અજમાવી શકાય.’

ચોરને પકડવાનો ઉપાય :—

રાજા પૂછે છે, ‘બોલો શો ઉપાય છે?’

દેવસિકા કહે છે, ‘ઉપાય એ કે આપના તરફથી એમ બહાર કરાવો કે પરદેશથી એક વેપારી આવ્યા છે અને એ આ નગરના બધા લાગ્યશાળીઓનાં દર્શન કરવા ચાહે છે, તો સૌએ રાજગઢમાં આ ચોકસ સમયે આવી જવું. બસ આ બહારાતથી લોકો આવશે એમનાં દર્શન કરતાં કરતાં મારા નોકરોને ઓળખી લઈશ. પછી આપને ઇસારો કરું તે પ્રમાણે એમને પકડાવી મંગાવજો. બસ આટલું કરાવી દેવાની આપની કૃપા જોઈએ.’

દેવસિકાના વિવેકભર્યા અને નિશ્ચિત બોલની રાજા પર અસર પડી ગઈ. એણે સંમતિ આપી. અને તે પ્રમાણે નગરમાં ઘોષણા ય કરાવી દીધી.

દેવસિકા પોતાના મુકામે જઈને પછી સમયસર રાજગઢમાં હાજર થાય છે. રાજાએ એને બેસવાની જુદી ગોઠવણ કરી છે ત્યાં બેઠી બેઠી એ ક્રમસર એક બાબતથી આવતા અને ત્યાં પસાર થતા લોકોને હાથ બેઠી દેવસિકા દર્શાવ કરે છે. એમાં પોતાના પતિને જોતાં રાજાના માણસોને ઇસારો કરી બોલાવી લે છે. પછી પેલા ચાર પણ ત્યાંથી પસાર થતાં, એમના કપાળે ફેન્સી પટ્ટો બાંધેલો જોઈ જોળખી લે છે. વળી પેલી દાસી સાથે છે તે બરાબર જાણે છે, એટલે ખાતરી આપે છે. બસ દેવસિકાના ઇસારાથી રાજાના માણસ એ ચારેને અંદર બોલાવી લે છે.

ચારની જડતી :—

લોકના દર્શનની વિધિ પૂરી થઈ. દેવસિકા અંદર રાજા પાસે જાય છે. પેલાઓને પણ ત્યાં હાજર કરાયા છે. હવે દેવસિકા રાજાને ફરિયાદ કરે છે, ‘મહારાજ ! આ મારા માણસો ભાગી આવ્યા છે, તો એમનો કબજો મને મળવો જોઈએ.’

પેલા ચાર તો સાંભળતાં જ ચોંકી જઈયા ઝટ રાજાને પ્રણામ કરી કહે છે, ‘પ્રભુ ! આ શી વાત છે ? અમે તો આ નગરના જ રહેવાસી છીએ. આ પરદેશી છે. અમે એમને જોયા પણ નથી, પછી એમના માણસ હોવાની શી વાત ?’

રાજા પણ પોતાના નગરવાસી જાણી વિચારમાં પડી ગયો કે ‘ત્યારે આ પરદેશીના માણસ શી રીતે ? અને એકપક્ષી ફેંસેલો તો કંઈ અપાય નહિ.’

સચ્ચારિત્રનું બળ :—

દેવસિકા સાવધાન છે. બરાબર વિચારણા કરીને પગલું ભર્યું છે. સાથે એનામાં સચ્ચારિત્રનું બળ છે એટલે

મોટા રાજા આગળ પણ એને નિષ્ફળતા નથી મળવાની. નહિતર તો અહીં એને રાજા વળી તદ્દન અપરિચિત અને રાજાને પોતે પણ તદ્દન અપરિચિત પરદેશી છે. એટલે નગરવાસીને મૂકી એના પર વધારે વિશ્વાસ શાને! મૂકાય ?

પણ કહો, સચ્ચારિત્રીના શુદ્ધ બુદ્ધિથી વિચારપૂર્વક કરેલ પ્રયત્નને લગભગ સફળતા મળે છે.

જીવનમાં સચ્ચારિત્રની મોટી કિંમત છે.

પેલા ચારે બિચારાએ પોતાનું ચારિત્ર્ય બગાડેલું છે. એટલે એમના પગ જ કાચા છે. કહે છે ને કે ચોરના પગ દીલા, ચોરની દાદીમાં તણખો ? એટલે પોતાની નબળાઈ ખુલ્લી પડી જાય છે. અહીં પણ એવું જ બને છે.

દેવસિકા રાજાને કહે છે, ‘ મહારાજ ! જરા એ પૂછો કે આ મજેના શણગાર જેવા પટ્ટા કપાળે શાના લગાવ્યા છે ? જરા એને ખોલાવો એટલે બહાર પડશે કે ચારેયના કપાળમાં કોઈએ ખાસા ડામ દીધાના નિશાન છે ? એ આધારે તો આ અજાણ્યા પ્રદેશમાં હું એમને પારખી શકું છું.’

રાજા સાંભળીને વિસ્મય પામે છે, પેલાઓને પૂછે છે, ‘ આ શાના પટ્ટા લગાવ્યા છે ?’

પેલા હવે શું કહે ? બહાર ખીજા પૂછનારા મળ્યા તો હશે, અને ત્યાં લોચા વાળ્યા હશે કે ‘ આ તો નવી ફેશન છે. સાથે શરદીથી બચાવ મળે છે.’ પરંતુ અહીં લોચા વાળ્યે ચાલે એમ નથી, કેમકે અહીં તો તરત જડતી લેવાવાની છે. આજ સુધી તો પોતે ચાર અને પેલી ડામ દેનારી દાસી તથા દેવસિકા સિવાય ખીજું કોઈ આ ડામની વાત જાણતું નહોતું, એટલી બધી આમણે સ્નાનાદિ કરવા જતાં પણ

તકેદારી રાખી હતી. પરંતુ અહીં તો પોકળ તફન ખુલ્લું થાય છે કે પરદેશથી આવેલો એક અબજયો વેપારી કહી દે છે કે કપાળે ડામ છે, તેથી મોંઢાં ઝંખવાણું પડી ગયાં !

રાજાએ તરત પરખી લીધું કે કહેનાર વેપારી મક્કમ પણે પ્રસન્ન મુદ્રાએ હકીકત રજૂ કરે છે, અને આ ચારના મુખ શ્યામ પડી ગયાં છે. એટલે હવે જરા રોષ બતાવી કહે છે, બોલો બોલો ! આ પટ્ટા શાના લગાવ્યા છે ? બોલો ઝટ એને.’ એ ન બોલે તો ક્યાં જાય ? કેમકે અહીં તો રાજવી સત્તા છે, તરત સિપાઈ પાસે બળાત્કારે બોલાવી નાખે. એવી ખેંચાખેચમાં બોલવા પડે એમાં શી શોભા ? તરત પટ્ટા ખોલી નાખ્યા. બરાબર ચારેયના કપાળમાં ડામ દેખાઈ ગયા ! ખાસા મોટા ડામ !

દેવસિકા કહે છે, ‘જુઓ સાહેબ ! અમારા આ માણસોની નિશાની !’ વધારામાં આપને કદાચ પૂછવું હોય તો એમને પૂછી શકો છો કે આ ડામ શાથી મળેલા ? અને ક્યાં ક્યારે કોણે આપેલા ? મારી પાસે બાતમી છે પરંતુ એમના શ્રીમુખે કહેવાય તે સાફ.’

રાજા ચારેયના મોંઢા સામું જુએ છે, પણ ચારમાંથી એકેયની ક્યાં હિંમત હતી કે એ અહીં એનો ઘટસ્ફોટ કરી શકે ?

અ-ચારિત્ર્ય, આચારભંગ, ચીજ એવી છે કે પકડાઈ ગયે પગ ઢીલા ઘેંસ અને મોં ફિફ્ફું ફસ કરી નાખે ! સત્ ચારિત્ર્યવાળાની આગળ એ નિસ્તેજ બની જાય છે.

પ્ર૦-પણ આજે તો દેખાય છે ને કે દુશ્ચારિત્ર્યવાળા સચ્ચારિત્ર્યશીલની ઉપર શિરજેરી કરે છે ?

ઉ૦-એનું કારણ એ છે કે એ હાથોહાથ પકડાયા નથી, લોકે એમનું દુશ્ચારિત્ર્ય જાણ્યું નથી. બાકી જણાઈ ગયા પછી

તો ટાંટિયા ઢીલા ! એ તો કાળની બલિહારી છે કે એક તો જાતમાં દુશ્ચારિત્ય, અને ઉપરથી ચારિત્રીને દબડાવવાનું કરાય ! પણ એમાંય કારણ લોકોની મૂઠતા છે. મૂઠ લોકો ચમકારો જીએ છે, પાછળ દુશ્ચારિત્ય નહિ. એવા લોકને યોગળી લઈ આપણે સન્માર્ગમાં મજબૂત રહેવાનું.

મજબૂત પાયાનું જીવન બનાવવું હોય તો જીવનમાં કોઈ દુષ્ટત્યને પેસવા દેવું નહિ જોઈએ, ત્યાં સુધી કે એનો વિચાર સરખો પણ ન સ્કુરે. એક પણ અપવિત્ર વિચાર અર્થાત્ કોઈ જૂઠું ખોલવાનો, કોઈનું ઉપાડી લેવાનો, અનીતિ-અન્યાયનો. કોઈને ઠગવા-બનાવવાનો, કોઈપણ પરસીના અંગોપાંગ જોવા-વિચારવાનો,....આવો આવો કોઈ જ વિચાર મનમાં ન આવે, ન ઊઠે, એ તકેદારી, એ સાવધાની જોઈએ.

ધ્યાન રાખવાનું છે કે કાયાનું દુષ્ટત્ય અપવિત્ર વિચાર માંથી જાગે છે. માટે એ મૂળ જ ન રોપાવું જોઈએ. દિલ, મન એ આપણી મોટી ચીજ છે, એ તો ખાસ સાફ સ્વચ્છ જોઈએ.

ખોટા વિચાર કેમ અટકે ?:-

(૧) કદાચ આ જીવના જીગજીના ઊંઘા અભ્યાસથી મેલો એવો વિચાર સ્ફુરી આવે તો તરત જ એને અટકાવી, ખીજે જ કોઈ સારો વિચાર મનમાં ચાલુ કરી દેવો. ખરાબ વિચાર એ મહારોગ છે. એનું ઔષધ આ કે સારા વિચાર ભરપૂર કરવા.

‘સારા’ વિચાર એટલે જીવોની દ્રવ્યદયા-ભાવદયાના વિચાર; સ્વાત્માની અનેક દોષ-ખામીઓથી બનેલી દુઃખદ કરુણ સ્થિતિના વિચાર; મહાપુરુષોના ઉત્તમ જીવનપ્રસંગોની વિચારણા જીવ-અજીવ આદિ નવ તત્વના વિચાર, આ જગતની અનિત્ય

અશરણુ, સંસાર વગેરે સ્થિતિની લાવનાઓ; ઉત્તમ કોટિના સમક્ષિતના ૬૭ વ્યવહારોના વિચાર, દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રના આચારોના મનોરથોના,....આવા કોઈ શુભ વિચારનો પ્રવાહ ચાલે એવો અભ્યાસ પાડવાનો, એના ખૂબ અભ્યાસમાં જ અપવિત્ર, મલિન, ગદીચ કે તુચ્છ વિચારોનું જોર નરમ પડી જવાનું. મન નવરૂં પડી રહેવાના સ્વભાવવાળું નથી, એટલે સારા વિચારોનો ધંધો એને ન આપીએ તો એ ભૂંસાં ફૂટશે, કચરાપટ્ટી વિચારો કયાં કરશે. કેટલાય વિચારો એવા હશે કે જેનું કાંઈ ઉપજવાનું નહિ હોય, છતાં એની હારમાળા ચાલશે ! આવા ખોટા વિચારથી મન મુડદાલ બની જાય છે, પછી સારા વિચારો ધારાબદ્ધ કર્યે જવા માટે નાલાયક બની જાય છે; અને ક્ષુદ્ર નિષ્ક્રમ વિચારો, ને મેલા અપવિત્ર વિચારો આવી જતાં બાર નથી લાગતી. માટે સારા વિચારો ભરપુર ભરચક પ્રમાણમાં કરતા રહેવું.

એ પણ વ્યવસ્થિત, કિન્તુ અવ્યસ્થિત નહિ;—એક સારો વિચાર અમુક શરૂ કર્યો, પછી તરત વળી કોઈ બીજો જ કર્યો,.... એવું નહિ. કડીબદ્ધ સારી વિચારણાં ચાલે એવું ટેવાવાનું. બાકી અપવિત્ર વિચારને, પાપી વિચારને તો ઊગતો જ દાખવાનો. આવી મથામણ લાંબો કાળ કરવી પડશે.

(૨) આ અપવિત્ર વિચારને અટકાવવા દાખવા માટે એક એ જરૂરી છે કે આપણા હૈયામાં એના પ્રત્યે ભારે નફરત, અણુગમો, તિરસ્કાર જોઈએ. હૈયું પોકારતું હોય કે ‘અપવિત્ર વિચાર એ ભયંકર જોર છે’ કોઈ દુશ્મન આપણને ઊંઘમાં ઝેરી સાપ ડસાવી દે, એના કરતાં જે આપણે જાગતા રહીને અપવિત્ર

વિચાર મનમાં ઘાલીએ છીએ તે ભયંકર, વધુ ભયંકર છે. કારણ સ્પષ્ટ છે;—પેલામાં એક મોત થાય એટલું જ, ત્યારે અહીં અપવિત્ર વિચાર એટલું બધું ખરાબ સંસ્કરણ કરે છે કે પછી સારા ધારાબદ્ધ વિચારની તાકાત ખતમ કરી દે છે ! એ ખલાસ એટલે પુણ્યના પાયા જ ખતમ ! શુભ વિચારના ઉપર પુણ્યની ઇમારત ઊભી થાય. શાસ્ત્ર કહે છે શુભ ‘અધ્યવસાયે પુણ્ય બાંધાય, અશુભે પાપ.’ તો, અપવિત્ર વિચારે પુણ્ય તો ફૂર રહે જ, પણ સારા વિચારની તાકાત પણ હણાય; એટલે ભવિષ્યમાં ય એ મોંઘા થઈ જાય. એ શું ઓછું ઝેર છે ? એને તે ઝેર આપણે જાગતા રહીને જાણીબુઝીને ખાઈએ ?

મનને નિર્ધાર જોઈએ કે ‘હરગીઝ નહિ; મારે એક પણ મેલો વિચાર, એક પણ માયાનો જૂઠ્ઠો, લૂંટવાનો, તફાવવાનો, કામવાસનાનો, દુરાચારનો એક પણ વિચાર નહિ જોઈએ. એ સહેજ પણ ઊઠે, તો મન બગડે છે. બગડેલું મન એ ભયંકર રોગ છે.’ શરીરે તંદુરસ્ત જગતમાં કેટલાય જીવો આ ભવોભવ બગાડનાર મન—બિગાડના રોગથી પીડાઈ રહ્યા છે. આપણી પાસે અતિ ઉમદા વીતરાગ પ્રભુનું ધર્મ—શાસન છે. એનાં અમૃત લોજન મળ્યા પછી મનને જરાય રોગિષ્ઠ ન કરીએ.

મલિન વિચારનાં તુકસાન :—

અપવિત્ર વિચાર એ કાર્યિક દુષ્કૃત્યને નોતડું છે. જીવનમાં એક પણ દુષ્કૃત્યને સ્થાન ન જોઈએ; કેમકે એનાથી ગુન્હાહિત થવાય છે, આપણી એક નબળી કડી ઊભી થાય છે. પછી ક્યાંક ને ક્યાંક ખોટા દબાવું પડે છે; કદાચ એને ઢાંકવા બીજા દુષ્કૃત કરવાં પડે છે. અથવા એકવાર દુષ્કૃત્ય સેવ્યું

ઠેલે પછી એનો ચેપ અને ચડસ લાગે છે, ને બીજાં દુષ્ટત સુલભ બને છે. બાકી દુષ્ટત એટલે કડી નબળી; પછી બીજાથી દબાઈ ગયે છૂટકો. ત્યારે જો જીવન પવિત્ર સત્કૃત્ય ભર્યું જ રાખ્યું હોય તો કયાંય દબાવાની જરૂર નહિ. દેવસિકા પવિત્ર જીવનવાળી છે તેથી માતબર છે, અને પેલા ચાર જણાએ અપવિત્ર રસ્તે પગલાં માંડ્યાં હતાં, અને કપાળે ડામ ખાધા હતાં એટલે અહીં ઝંખવાણા પડી ગયા છે.

રાજા પૂછે છે ‘કહો તો ખરા, આ ડામ ક્યાં ખાઈ આવ્યા?’

પણ કહેવા જેવી વસ્તુ ક્યાં છે? કહેવાની હામ ક્યાં છે? બિચારા નીચું મોઢું સખી ઊભા રહે છે.

રાજા નબળાઈ સમજી ગયો.

દેવસિકાને કહે છે, બન્નો, લઈ બન્નો આ તમારા માણસોને.’

સિપાઈને કહે છે, ‘સિપાઈ! જા દિવાનને હાથે કે આમની સાથે ચાર શસ્ત્રધારી સિપાઈઓ મોકલે, જે આમને ઠેઠ સુધી પહોંચાડી આવે. પાછા ભાગી કરી ન જાય.’

બસ, ચારના હાંબ ગગડી ગયા. હવે તો ગુલામીની સજા પેકાઈ ગઈ. હવે કાંઈ જ બોલવાને હામ નથી.

આધ્યાત્મિક રોગો વધવા સામે ધર્મ-દવા કેટલી :—

એ વખતે કાંઈ નીચલી કોર્ટ ને ઉપલી કોર્ટ હાઈકોર્ટને, સુપ્રીમ કોર્ટ જેવી ધાંધલ નહોતી. રાજાનો હુકમ એટલે છેલ્લું જજમેન્ટ. આજે ફટાટોપ વધ્યા એટલા કાવાદાવા વધ્યા, સોલી સીટર બેરીસ્ટરોના લોભ વધ્યા. એમની આવકો દેખી પ્રબલમાં વકિલ બેરીસ્ટર થવાની લગની વધી. ચેપ વિસ્તારથી વધ્યો. જીવનમાં પવિત્રતા મોંઘી થઈ ગઈ. ઇન્કમટેક્સ-સેલ્સટેક્સની ચોરી,

દાણુચેરી, પ્રપંચો, સોનેરી દાવપેચ, ષડયંત્રો વગેરે કેટલું બધું કાંચુ કુલ્ચુ ! લાંચરુશ્વત વગેરે કેટકેટલું પ્રસરી ગયું છે ! આવા કાળમાં જ્યારે આધ્યાત્મિક રોગો ભરપૂર પ્રમાણમાં પીડી રહ્યા છે, ત્યારે એની સામે આધ્યાત્મિક ઔષધ, ધાર્મિક દવા, વધારે જોઈએ કે ઓછી ? આવા પાપોથી ખદબદતા યુગમાં પાપ છાપાઓ ને પાપ-પુસ્તકોનું વાંચન વધુ જોઈએ કે ધાર્મિક વાંચન ? પાપ-મિત્રોના સંસર્ગ વધારે જોઈએ કે સદ્ગુરુના ? ખોટી અહંભાવ અને વિલાસભરી પ્રવૃત્તિ સેવાય-વધારાય કે ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ ? ખાઉધરાપણું, ખાવાના ભરપુર ટેસ, રંગરાગ અને ભોગ વધારવાના-પોષવાના ? કે ત્યાગ-તપસ્યા વગેરે કલ્યાણ સાધનાઓ વધારવાની ? પાપભર્યા કાળની સામે ધર્મ અને સદાચારની પ્રવૃત્તિઓ જ રક્ષણ આપશે એ ભૂલશે નહિ.

કાળબળ ઓળખો તો સારી વાત છે. આજે બહાર પણ બોલાય છે કે કાળને પિછાણો પરંતુ તે તો બનાવટી જાળમાં ફસાવવા માટે. ધર્મના નીતિના અને દંડના બંધન ઓછા કરવા માટે કહે છે કાળબળ ઓળખો ! સદાચારની મર્યાદા મજબૂત કરવા નહિ, પણ ઉલટી ઢીલી પાડવા કાળબળને આગળ કરવામાં આવે છે.

આનું પરિણામ આજે નજરે નથી દેખાતું ? છોકરાઓ કેટલા બધા ઉચ્છ્રંબલ થઈ ગયા છે ? નવી પ્રજામાંય દુરાચાર કેવો પ્રસરી રહ્યો છે ? મારામારી ખૂન, ઠગાઈ, લૂંટ, લોભ વગેરે કેટકેટલું વધી રહ્યું છે ! રોગિષ્ઠ મનનાં આ લક્ષણ છે. એને સુધારવા માટે તો આધ્યાત્મિક ઔષધ અને કડક ધર્મ-બંધન, કડક મર્યાદાઓ જોઈએ.

આ તો જનસમૂહની વાત થઈ, પણ પોતાના ગૈયક્રિતક જીવનમાં જુઓ કે કોઈ એવા સત્ય નીતી વગેરે નક્કર ગુણોનાં ઠેકાણું નથી. એવો કોઈ વિશિષ્ટ સુકૃત અને પરોપકાર-પરાક્રમ સ્થાન પામ્યા નથી, છતાં અહંભાવ અને માનાકાંક્ષા કેટલી જાગતી-ખીલતી છે ! એમ, સ્વાર્થ-લોલુપતા, ઇર્ષ્યા, હું-સાતું-શી ક્રુદ્રસ્વભાવ વગેરે કેટલા આંતરિક રોગની ઘેરી અસર વ્યાપેલી છે ! આની સામે ધાર્મિક-આધ્યાત્મિક ઔષધ સારા પ્રમાણમાં સેવવાની જરૂર છે. શોધી કાઢવું જોઈએ કે કઈ કઈ માનસિક, કાયિક, વાચિક ધાર્મિક-આધ્યાત્મિક પ્રવૃત્તિઓ જીવનમાં ઓત-પ્રોત કરી શકાય એમ છે. આત્મરોગની ચિંતા જાગે તો આ કઠિન નથી.

શરીરમાં રોગ આવતાં જ કેવીકે ચોંકામણ થાય છે ? શરીરના રોગ પર કેટલી બધી ચિંતા રહે છે ? કેટલીય વાર એનો વિચાર આવ્યા કરે છે ને ? પછી દવાના ડોઝ લેવાના હોય તો ટાઇમે ટાઇમે એ લેવાની ચીવટ ને ચોક્કસાઈ કેટલી બધી ?

ત્યારે હવે માનસિક રોગ, આધ્યાત્મિક રોગ અંગે વિચારો કે એની ચિંતા કેટલી ? વારે વારે શું ચિંતે એ તરફ જાય ખરું ? એને મટાડનારી દવાના ડોઝ દિવસમાં બેત્રણ વાર પણ નિયમિત ચીવટ-ચોક્કસાઈથી લેવાના રાખ્યા છે ખરા ? રોગ ઓછો થતો આવે છે ને, એવી ખબરદારી ખરી ? હા, આ બધું ખરું ત્યારે આધ્યાત્મિક અર્થાત્ આત્માના રોગોમાં ઘસારો ન દેખાય, એની ચોંકામણ ખરી ? એને દૂર કરનારી કડક દવા-ઇલાજ ઝટ શોધી કાઢવાના ખરા ? અને તે જાણ્યા તો અજમાવવાના ખરા ?

તમે આત્માના પ્રેમી છો ને ? તો શરીરનો પૂજારી શરીરના રોગ પાછળ એટલો બધો સંચિત અને પ્રવૃત્તિશીલ હોય, તો આત્માનો પ્રેમી આત્માના રોગ પાછળ એવો ન હોય ?

અંતરની નજર કેના પર ? :—

આ બધું વિચારવા જેવું છે. જો આત્માના રોગ એટલે કે દોષ-દુર્ગુણો માટે એવી કોઈ ચિંતા વલોપાત ન દેખાતા હોય તો તે આસ્તિક્યની તપાસ કરવી પડશે ! આત્મા એ દેહથી બુદ્ધી વસ્તુ છે એમ કહેવાય છે ખરું, અને એની શ્રદ્ધાનો દાવો રખાય છે ખરો, પરંતુ ખરેખર અંતરની નજર ખોળિયા જ ઉપર રહે છે તેથી બધા હિસાબ એના અંગે મંડાય છે વિચારાય છે. એટલે જ દેહને ઉપયોગી ધન કમાઈ, ધનસંગ્રહ, દેહને સુખાકારી વિષયો, દેહરોગોની દવા, દેહનાં સગાં, ઇત્યાદિ ઇત્યાદિની ભારોભાર વિચારણા, કાળજી, ચિંતા જાગતી રહે છે. આનું નિદાન Diognnisis કરાવવા કયાંય જવું પડે એવું નથી, હાથ કકંણને આરસી, મન-વચન-કાયાની દોડધામભરી પ્રવૃત્તિ કેના હિત પાછળ ચાલી રહી છે એ પરથી સમજી શકાય એવું છે કે દેહની જ ચિંતા છે કે આત્માની ? જેના હિત પાછળ દોડાદોડ છે એજ હૈયે વસેલ છે, એ જ નજર સામે તરવર્યા કરે છે. જો દેહને આરામ, દેહને સુખચેન, દેહની બોલબાલા, વાહવાહ આદિ ખાતર ધૂમ પ્રવૃત્તિ ચાલતી હોય તો માનવું પડે કે નજર દેહની ઉપર જ રહેલી છે.

નાસ્તિક કરતા ફેર કેટલો ?

નાસ્તિક તો આત્માનો ખુલ્લો વિરોધ કરીને દેહ પર નજરવાળો રહે છે, ત્યારે આ કહેવાતો આસ્તિક આત્માની માન્યતાનો ડોળ કરીને દેહ પર જ નજર રાખ્યા કરે છે

ડોળ એટલા માટે કરવો પડે છે કે જે સમાજની વચમાં રહેવું છે ત્યાં ખુલ્લો વિરોધ થાય એવો નથી. ડોળ રાખવાથી પ્રતિષ્ઠા મળે છે.

આસ્તિક્ય એટલે આત્મપ્રેમ :—

બાકી આત્માની ખરેખર શ્રદ્ધા હોય તો તો આમા પોતાનો જ છે ને? એના પર પ્રેમ કેટલો બધો હોય? આસ્તિક્યનો અર્થ ‘આત્માની શ્રદ્ધા’ એટલો જ સમજો છો એટલે વાંધો પડે છે, ‘આત્માનો પ્રેમ’ એવો અર્થ સમજો તો વાંધો નહિ આવે.

‘મારામાં આસ્તિક્ય છે?’ એવું આપણી જાતમાં તપાસવા આ ચાવી લગાડવાની, પૂછવાનું કે ‘મને ખરેખર મારા આત્મા પર પ્રેમ છે?’ આ પ્રશ્નની પાછળ એ વિચારવાનું કે ‘જેમ શરીર ઉપર જો પ્રેમ છે તો શરીરની કેવી રીતે ચિંતા અને કાળજી રહ્યા કરે છે! પત્ની ઉપર, પુત્ર ઉપર પ્રેમ હોવાથી એના માટે કેવી કેવી લાગણી કેટકેટલી વિચારણા અને કેટકેટલી કાર્યવાહી થાય છે! બસ, એ રીતે આત્મા પર જો પ્રેમ છે તો આવું બધું છે ને? એ તપાસવાથી આત્માના પ્રેમનો સાચો પત્તો લાગશે. આપણે આસ્તિક છીએ એવું નક્કી કરવું હોય તો આ આત્મપ્રેમ ઊભો કરવો જ પડશે, એના પર જ વિશ્વાસ રાખી શકાશે, નહિતર ગોતાં ખાવાનું ને જમમાં કુટાવાનું થશે.

આત્માની ચિંતાનો આકાર :—

આત્મા પર પ્રેમ હોય તો આ ઝણઝણાટીવાળી ચિંતા રહ્યા કરવી જોઈએ કે ‘હું શું કરી રહ્યો છું?’ જીવન તો પોણીના રેલાની માફક ચાલ્યું જાય છે! જોતજોતામાં આયુષ્ય પૂરું થઈ જશે! પછી શાં સાડે ઊંઘમાં ઊંઘી રહ્યો છું? આત્મા મારો

કેટલો બધો રોગિણ ! વાતવાતમાં કેવું માફ મગજ તપી જાય છે ! ખોટા મેલા વિચારો કેવાક ચાલ્યા કરે છે ! ડગલે ને પગલે રોગદ્વેષ કેટલા બધા પીડી રહ્યા છે !....આ બધી આત્મચિંતા સાચી ડગલે પગલે રહ્યા કરે, તો જ આત્મા પર પ્રેમ ગણાય; અને એની દુર્દશાના, એના રોગોના નિવારણ માટે ઉપાય શોધાય અને અજમાવાય.

આત્માની રોગમય દુર્દશા ટાળવા શું કરવું ? :—

જો આત્માના રોગો ખરેખર ડંખતા હોય તો એ ટાળવા સહેલો અને પહેલો ઉપાય આ છે કે શુભ ભાવનાઓને મનમાં ખૂબ લાગ્યા કરો. એમાં પહેલી શુભ ભાવના તો એ, કે આપણા એ આધ્યાત્મિક રોગો, રોગ, દ્વેષ, ગુસ્સો, અભિમાન, રીસ-રાજીવો વગેરે માટે પોતાને પોતાની જુગુપ્સા થાય.

આત્મ-જુગુપ્સા માટે વારંવાર એ ભાવ્યા કરવાનું કે, ‘મને આ કેવા ખરાબ અભ્યંતર ડાકુ વળગ્યા છે ! હું એક સારો શાન્ત આત્મા થવાને બદલે કેમ ઉકળતો રહું છું ? એક નિઃસ્પૃહી, વિરાગી અને ઉદાસીન આત્મા રહેવાને બદલે કેમ આ ગંદા રોગ-દ્વેષ, મમતા-આસક્તિ રાખી રહ્યો છું ? મારા આત્માના આ દોષો ખરેખર કલંક છે, વિટંબણા છે, સતામણી છે,’ આવી આત્મઘૃણા-જુગુપ્સા વારંવાર કરવાની છે; તો જ પછી એના નિવારણની તાલાવેલી રહેશે. મૂળમાં જ જો દોષો વારંવાર ખિલતસ, ગંદા ને શરમજનક નથી લાગતા, એની જો દુગંધા નથી, ભારે ઘૃણા નથી, તો એને હટાવનારી શુભ ભાવનાઓમાં જોસ નહિ આવે, અને વારે વારે એ ભાવનાઓ થશે પણ નહિ.

વૈરાગ્ય ભાવના :—

એટલે દોષ-દુગંધાની ભાવના પહેલી કરવાની. પછી એના

નિવારણ માટે વૈરાગ્યની ભાવનાઓ ભાવવાની. દા. ત. જગતની જે ચીજો રાગ કરવાની રહી છે એ ચીજોનાં નગ્ન સ્વરૂપની વિચારણા કરવાની. શાસ્ત્ર એના માટે અનિત્યતાભાવના, અશરણુ-ભાવના વગેરે અનુપ્રક્ષાઓ બતાવે છે. જગતના પદાર્થો અનિત્ય છે, નાશવંત છે, જીવને રોગ કે મૃત્યુકાળે એ શરણુ આપી શકનારા નહિ. વળી તે જીવથી તદ્દન ન્યારા છે. પાછા કર્મના આશ્રવને અર્થાત આત્મામાં કર્મપ્રવાહને વહી આવવામાં નિમિત્ત-ભૂત છે.

‘ત્યારે સંસારના સંબંધીઓના સંબંધ વિચિત્ર અને સ્વાર્થભર્યા છે. તે પણ આત્માથી ન્યારા અને શિરપાવમાં રાગ-મોહ, વગેરે કરાવી કર્મ-આશ્રવમાં નિમિત્ત બનનારા !

ત્યારે શરીરનું તો પૂછવું જ શું ? નરદમ અશુચિ ! ઉત્પત્તિમાં, સ્વરૂપમાં, અને કાર્યમાં, બધે અપવિત્ર ! પાછું તે ય મૃત્યુ થતાં તો અલગ જ ! અને જો દયા-દાન-વ્રત-નિયમ-સેવા વગેરેમાં ન જોડ્યું, તો એવા ધંધા કરનારું છે કે આત્મામાં પાપ કર્મનો પ્રવાહ જ વહી આવે.

‘સાર ધર્મ છે, ધર્મ સંવર-નિર્જરા છે. જિનેન્દ્રકથિત એ છે.’ આત્મહિતકર એજ.’

આવી બધી ભાવનાઓ વારંવાર ભાવવાની. એમાંય જે રોગ આપણને વધારે પીડતો હોય એની દવા યાને પ્રતિપક્ષ ભાવના વળી વિશેષ પ્રકારે ભાવવાની, દા. ત. ક્રોધીલી પ્રકૃતિ પર ક્ષમાની ભાવના વારંવાર થવી જોઈએ. એમાં ગજસુકુમાલ મુનિ, મેતારજ મુનિ વગેરેના પ્રસંગ નજર સામે લાવી લાવીને એમણે દાખવેલી ક્ષમા વિચારવાની, અંતરમાં રમાડવાની.

વ્યાખ્યાનની અસર કેમ રહે ? :—

આજે એવી ફરિયાદ કરવામાં આવે છે કે વ્યાખ્યાનો તો ઘણાં સાંભળીએ છીએ પરંતુ એની પછી અસર કેમ રહેતી નથી ?

ત્યારે જો ખરેખર આ વાતનું દુઃખ હોય અને એવી પરિસ્થિતિ મિટાવી શ્રવણ અને વાંચનની અસર ઊભી રાખવી હોય તો આ એક નક્કર ઉપાય છે કે સાંભળેલ યા વાંચેલ વસ્તુની ત્યાં જ પહેલાં તો એવી ચોક્કસ ધારણા કરી લેવી કે જે પછી યાદ આવી શકે. એ કરી લીધા પછી તરત એની ભાવના શરૂ કરી દો. દિવસમાં અને રાતમાં કેટલીય વાર એ એ ભાવના મગજમાં આવ્યા કરે. હૈયું એના પર ગદગદ થયા કરે, એવું કરવાની જરૂર છે. બાકી તમે જાણો કે આજે વ્યાખ્યાન સાંભળવા ગયા તે હવે કાલે પાછા વ્યાખ્યાનમાં આવીશું. ત્યાં સુધીમાં એનું કશું મગજમાં નહિ લાવીએ, અને હૈયાને કાંઈજ ભાવિત નહિ કરીએ, તો મને લાગે છે કે હજારો વ્યાખ્યાન એવી રીતે સાંભળવા છતાં આત્મા ઠેરનો ઠેર રહેશે. માટે જો ઉદય, ઉત્થાન, પ્રગતિ ચાહતા હો તો આવી ભાવનાનું તત્ત્વ ખૂબ સેવવાની જરૂર છે.

ભાવના એ તો આત્મ-ખજાનાના દરવાજા પર ઠોકા છે. ઠોકા લાગતાં લાગતાં ખજાનો ખૂલી જાય; ભાવના કરતાં કરતાં ગુણ પ્રગટ થાય છે.

ભયની ભાવના કરતાં કરતાં માણસ બીકણ થાય છે અને વીરતાની ભાવના કરતાં કરતાં વીર બને છે. મવાલી જેવી ભાવના મવાલી બનાવે છે, અને સંત જેવી ભાવના કરતાં કરતાં સંત બનાવે છે. રાગ-મૂર્છા-લાલસા-લપટતા વગેરે પર વારંવાર ઘણા-દુઃખાંની ભાવના એનું જોર અને એનો વેગ

ઓછો કરે છે. એમ ક્ષમા-દયા-દાન-સત્ય વગેરેની વારંવાર ભાવના અવસરે ક્ષમાદિને સુલભ કરી દે છે.

અબુઝ ઢોરનું મન મળ્યું હોત તો ? :-

મૂળ વાત આ છે કે આધ્યાત્મિક રોગો, - રાગ, મૂઝા, લંપટતા ગુસ્સો વગેરેને મટાડવા માટે પ્રતિપક્ષ ઔરાગ્યાદિની ભાવના એક મહાન ઔષધ છે. એના વારંવાર સેવનથી અનંતા આત્મા તરી ગયા છે. તો અહીંના લગ્ય માનવ મનને પામ્યા પછી આપણે એના દ્વારા આ ઉચ્ચ ભાવનાઓ ભાવવામાં શું કામ કરીના રાખીએ ? અજ્ઞાન અવિવેકી ઢોરનું મન મળ્યું હોત તો તો શું કરી શકવાના હતા ? માનવ મનની કિંમત સમજવી જોઈએ.

દેવસિકા ચારેયને તથા પતિને લઈને ઉતારે આવી. ચારેય ઢીલા ઘેંસ પડી ગયા છે. રાજાની શિક્ષા અને ઉપર પાછો પોલિસપહેરો છે, એટલે હવે છૂટવા-છટકવાની આશા દેખાતી નથી; તેમ પૂર્વના પાપની શરમ પણ લાગે છે, એટલે સાવ ઢીલા અને નિરાશ બની ગયા છે. દેવસિકા હવે પતિને ખાનગીમાં વિગત સમજાવી દે છે. પછી પતિ પેલાઓને પૂછે છે કે આ કામ શાથી અને ક્યાં લાગ્યા ? પેલાઓ જાણે આ સિક્કારસ કરીને છોડાવશે એટલે અને દેવસિકા અંગેની જ હકીકત હતી તેથી સાચેસાચું દયામણા ચહેરે કહી દે છે. પસ્તાવો કરે છે, કહે છે,-

‘ અમે આ તારી ફૂલની તાજી ને તાજી માળા પર શ્રદ્ધા ન કરી અને વળી ખોટી કામવાસનામાં તણાયા, એનો આ બરાબર બદલો મળ્યો છે; અને હવે તો જિંદગીની ખોડ ભૂલી ગયા છીએ. હવે જીવનમાં કદી ખોટી જ્ઞાનત ન કરીએ કદી ખોટા

રસ્તે ન જઈએ; ઓટું કામ કદાપિ ન કરીએ. માટે જો એ વેપારીને સમજાવી અમને છોડાવી દે તો તારા જિંદગીભરના આભારી બની રહેશું.

દેવસિકાને એટલો સાચો પદો જ જોઈતો હતો કે જેની પતિ પર લવિષ્યમાં આકૃત ન આવે. તેથી હવે જાણે પતિની ભલામણથી ચારેયને શિખામણ અપાવી છોડાવી મૂક્યા, અને પછી પતિ સાથે સ્વદેશે પાછી આવી.

દેવસિકાની કથા પૂરી થાય છે. એ ઘણી ઘણી વસ્તુ શિખવી જાય છે. અણીશુદ્ધ સતીત્વ એવું કે જેના પ્રભાવે કૂલની માળા રોજ તાજ રહે એ સતીપણું પાળવા માટે કડક સંયમન; પતિના વિરહકાળમાં પરપુરુષનાં દર્શન સરખાં નહિ; વિગઈ ત્યાગાદિ; ચાર પરદેશીની બદદાનત પર વાળેલી શિક્ષા, તે પછી પતિ પર આકૃત ન આવે તે માટે સાહસિક પણ સમયસરનું ભરેલું પગલું, ચારેયને હિતશિક્ષા વગેરે પ્રસંગો સાથે અવાંતર કેટલાય આત્મહિતકર વિષયો વિચાર્યા છે; તે પુનઃ પુનઃ યાદ કરી જીવનને દમ્ય દમ્ય પગથી, પર ચઢાવો એ જ એક મંગળ અભિલાષા.

— (સમાપ્ત) —

પ. પૂ. આચાર્યદેવશ્રી વિજયભુવનભાનુચૂરીશ્વરજી
મહારાજનું મનનીય સાહિત્ય

ગંગા પ્રવાહ	૧-૫૦
વાર્તાવિહાર	૧-૦૦
સિંહ અને આનંદ	૪-૦૦
અમીચંદની અમીદ્રષ્ટિ	૧-૫૦
ઉચ્ચ પ્રકાશના પંથે	૪-૦૦
ધ્યાન અને જીવન	૩-૦૦
ધ્યાનશતક	૩-૦૦
જૈન ધર્મનો સરળ પરિચય ભા. ૧	૧-૫૦
પરમતેજ ભા. ૧	૬-૦૦
પરમતેજ ભા. ૨	૧૦-૦૦
લલિતવિસ્તાર હિન્દી	૮-૦૦
રુકિમરાજનું પતન અને ઉત્થાન	૩-૦૦
આવશ્યક સૂત્ર ચિત્રાવલી આદ્યમ ચાર રંગમાં-હિંદી	૧૨-૦૦
” ” ” ગુજરાતી	૧૨-૦૦
ગણધરવાદ (હિંદી)	૧-૫૦
મદનરેખા (હિંદી)	૨-૦૦
દેવસિકા	૧-૦૦